

Rajoilla, risteymissä ja hiljaisuudessa – toimijuuden moniperusteinen rajaaminen seurakunnassa

Anna Haapalainen
Turun yliopisto

Tässä artikkelissa selvitän, miten erilaisia seurakuntalaisten toimijuuspositioita rajataan moniperusteisesti yhdessä evankelis-luterilaisessa seurakunnassa, ja miten nämä rajaukset vaikuttavat seurakuntalaisten toimijuuden mahdollistumiseen. Artikkelin aineistona ovat etnografisen kenttätöni aikana tuotetut aineistot (havainnoinnit ja haastattelut) sekä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja tutkimuskohteenani olevan seurakunnan tuottamat tekstiaineistot. Tuon aineiston keskusteluyhteyteen kriittisten, intersektionaalisten teorioiden kanssa. Evankelis-luterilaisessa seurakuntakontekstissa toimijuuteen ja sen mahdollisuuksiin voimakkaimmin vaikuttava hegemoninen jakolinja muodostuu dikotomisesti määrittävän, oletetun sukupuolen kohdalle. Naiseuteen ja myös miehisyyteen liitetään traditionaalisia ja stereotyyppisiä määreitä, jotka ulossulkevat sellaista toimijuutta, joka ei näitä määrittelyjä täytä. Sukupuolen kanssa risteymissä ovat tilannekohtaisesti sellaiset oletukset, jotka liittyvät yksilöiden seksuaalisuuteen, etnisyyteen, ikään, uskontoon tai näiden erilaisiin yhdistelmiin. Kaikki yksilöihin liitetyt ominaisuudet eivät rajoita heidän toimijuuttaan vaan saattavat laajentaa sitä, kuten esimerkiksi ”hengellinen substanssi” eli teologinen koulutus tai armolahjat, jotka antavat arvovaltaa yksilöille. Toimijuutta rajaavat sellaiset yksilöihin liitetyt ominaisuudet, jotka asettuvat ristiriitaan heteronormatiivisten oletusten kanssa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko viestii aktiivisesti olevansa kaikille yhteinen ja avoin yhteisö, mutta tarkasteltaessa toimijuuden määrittymistä seurakuntatasolla, on ilmeistä, että esimerkiksi työntekijöiden vakaumukseen liittyvillä asioilla on mahdollisuus rajoittaa seurakuntalaisten toimijuutta. Hierarkiat ja rakenteet eivät muodostu sellaisiksi millaisia ne ovat siksi, että eri toimijoilla on erilaisia ominaisuuksia, jotka määrittelevät heidän toimijuutensa mahdollisuudet. Valtarakenteet itsessään tuottavat spesifejä positioita, joihin yksilöt asemoidaan näihin yksilöihin liitettyjen ominaisuuksien perusteella.

Johdanto

[K]irkon täytyy olla sen verran ketterä ja nokkela, notkea, että se pystyy kohtaamaan ihmiset tässä ajassa ja palvelemaan heitä. Suomen kirkko ei ole missään konkurssissa, kristillinen usko ei ole konkurssissa, sanoma on edelleen se pitkänperjantain ja pääsiäisen sanoma: Jumalan rakkaus ja armo jokaiselle ihmiselle ikään, sukupuoleen, sukupuoliseen suuntautumiseen katsomatta, mitään ulkonaista teki-jää se ei sulje pois, mutta se täytyy nokkelasti ja taitavasti saada aina kanavoitua siihen aikaan, missä eletään. (TKU/A/20/46.)

Tuossa hetkessä seurakunnan työntekijän sanat tallentuivat nauhurille ja jatkoin eteenpäin ajattelematta sen enempää. Tuntui siltä, että katsoin stereogrammia näkemättä piilotettua kuvaa, jonka aavistin siellä olevan. Suomen evankelis-luterilainen kirkko korostaa julkaisuissaan sitä, miten jokainen yksilö kirkon piirissä tulee kohdata juuri sellaisena kuin hän on. Samalla näissä teksteissä käsitellään runsaasti sitä, miksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon asema yhteiskunnassa on heikentynyt, ja miten ihmisten kohtaamisen tulee olla kirkon kaiken toiminnan keskiössä. (ks. esim. Haapalainen 2015 & 2016; Haastettu kirkko 2012; Meidän kirkko 2009; Meidän kirkko 2007; KRP 2009.) Yksilöiden kohtaamisen korostaminen on edeltävässä haastattelulainauksessa kuvattua nokkeluutta, ketteryyttä ja notkeutta. Samalla kirkon sanoma on sen itseyttä mukaisesti ikuinen, muuttumaton sekä tarkoitettu kaikille. Nämä diskurssit muodostavat stereogrammin näkyvän kuvan. Seurakuntakonteksteissa kysymykset siitä, kenelle ja millaista toimintaa järjestetään, kenen ääni kuuluu tai minkälaiset ihmiset näkyvät seurakunnassa, ovat jatkuvan, hetkessä rakentuvan neuvottelun alla. Positioita oletetaan ja luodaan, ja siten erilaisten ihmisten toimijuudesta muodostuu myös hyvin erilaista.

Asetun tässä artikkelissa keskusteluyhteyden kansallisen ja kansainvälisen uskonnollista ja sukupuolittunutta toimijuutta ja sen rakentumista käsittelevän tieteellisen keskustelun kanssa. Sijoitan kysymyksenasettelussani artikkelin toimijuuskeskustelun osaksi intersektionaalista ja kriittistä tutkimusta, ja siten artikkeli tuottaa uutta tietoa institutionalisoituneiden uskontojen tutkimuksen alalle. Artikkelin tutkimuskysymys on: miten institutionalisoitunut uskonnollinen yhteisö, eli Suomen evankelis-luterilainen kirkko, tuottaa ja rajaa toimijuutta arjen seurakuntatyössä? Näiden tuotettujen toimijuuspositioiden perkaaminen osana uskonnolliseen asiantuntijuuteen liittyvän vallankäytön tutkimusta lisää ymmärrystä siitä, miten ja miksi kirkon toimintaan osallistuminen tai aktiivisen roolin ottaminen seurakunnassa ei ole kaikille seurakuntalaisille houkuttelevaa, tai joissain tapauksissa edes mahdollista.

Yhteisö (laajemmin kirkko ja paikallisemmin seurakunta) tuottaa eri toimijuuden muotoja, mutta on aina yksilöistä itsestään kiinni, omaksuvatko he nämä toimijapositiot. Käsitelen tässä artikkelissa erityisesti sellaisia instituution ja sen osan (kirkon ja seurakunnan) tuottamia toimijuuden mahdollisuuksia, jotka rajautuvat tilannekohtaisesti useamman risteävän, yksilöihin liitetyn oletuksen tai kategorisaation perusteella. Tällaisia rajaavia määritteitä ovat muun muassa sukupuoli, ikä, etnisyys ja seksuaalisuus. Jennifer Jihye Chun, George Lipsitz ja Young Shin (2013) toteavat, että erilaisten identiteetti-positioiden tunnistaminen erilaisissa konteksteissa tekee näkyväksi sen, miten valta jakaantuu, miten sitä annetaan tai otetaan pois, ja miten esimerkiksi juuri institutionaaliset rakenteet antavat tilaa erilaisille toimijoille. Artikkelini kietoutuu erityisesti sukupuolen problematiikan ympärille, sillä sukupuoleen (ja siten myös seksuaalietiikkaan) liittyvät kysymykset ovat sellaisia jakolinjoja, jotka tuovat näkyville seurakuntalaisten toimijuuteen liittyviä rajoitteita.

Toimijuuden mahdollisuudet rakentuvat hiljaisuudessa. Ne rakentuvat kyseenalaistamatta ja paikoin myös huomaamatta. Kirkko ja laajemmin myös seurakunnat rajaavat jäsentensä toimijuuden mahdollisuuksia perustellen ne joissain tilanteissa teologisesti ja toisissa tilanteissa pragmaattisesti. Taustalla vaikuttaa kuitenkin aina kristillinen ihmiskäsitys, jonka problematisointi on hankalaa, sillä sen ymmärretään nousevan suoraan ilmoituksesta sekä luomisjärjestyksestä, ja tulkinnat ihmisyydestä ovat historiallisesti vakiintuneita (ks. esim. Audas 2017; 2020; KRP 2009). On kuitenkin selvää, että jos kirkko pyrkii kohtaamaan nokkelasti ja taitavasti erilaisia ihmisiä, tulee näitä ihmisten toimijuutta rajoittavia perusteita ja diskursseja tarkastella kriittisesti ja siten, että vallitsevat ja sanoittamattomat valtasuhteet tulevat näkyviksi.

On selvää, että Suomen evankelis-luterilainen kirkko institutionaalisen toimijana on rakenteellisesti valtaa jakava ja käyttävä toimija.¹ Yksinkertaistaen kirkko jäsentää omaa toimintaansa osittain siten, että se katsoo tuottavansa, tekevänsä ja tarjoavansa seurakuntalaisille erilaisia uskonnonharjoittamisen mahdollisuuksia ja tulee siten luoneeksi heille erilaisia toimijuuspositioita. Tällä tarkoitan sellaista toimintaa, jossa esimerkiksi yksilöiden sukupuoli, seksuaalisuus tai kansalaisuus muodostavat risteävän verkon, jossa (jopa) yksilöiden itsensä identiteeteistä tai tavoitteista riippumatta heidän toimijuutensa rajautuu tiukemmin kuin toisten. Erilaiset annetut ja otetut identiteetit ja näistä juontuvat syrjinnän muodot eivät ole olemassa erillään eräänlaisena ”lisäaineena” tai ”mausteena” heikommassa asemassa olevien ihmisten arjessa vaan ne sekoittuvat ja muokkaavat ihmisten elämää muodostaen eräänlaisen tilannekohtaisesti muuttuvan valtasuhteiden ja toimijuuden mahdollistumisen verkon (Collins 2000).

Aineisto, menetelmät ja tutkimusetiikka

Tässä artikkelissa aineisto koostuu kenttätöni aikana kirjoittamieni havainnointipäiväkirjojen merkinnöistä vuosilta 2012–2014², Turun Mikaelinseurakunnan työntekijöiden haastatteluista (vuosilta 2012–2013)³ sekä kontekstualisoivasta aineistosta eli avioliittoa ja seksuaali etiikkaa käsittelevistä julkaisuista, jotka ovat olleet seurakunnan työntekijöiden luettavissa vuosien 2012–2014 aikana sekä tämän artikkelin aihetta tukevista muista tekstiaineistoista. Artikkelin olen valinnut seurakunnan työntekijöiden haastatteluja, joissa käsitellään nimenomaan seurakuntalaisille järjestettävää toimintaa seurakunnan työntekijöiden näkökulmasta, sillä artikkelin tutkimuskysymys kohdentuu instituution toiminnan selvittämiseen.

Analysoin tässä artikkelissa tarkemmin yhtä seurakunnassa järjestettyä tapahtumaa: KokoNaiseus-iltaa (24.11.2012). Tapahtuma toimii etnografisena perustana, jonka päälle rakennan muiden aineistojen – kuten haastattelujen, toisten tilaisuuksien havainnoinnin, kirkon julkaisujen ja seurakunnan tekstiaineistojen – tukemana kuvauksen siitä, miten institutionalisoituneen uskonnon ruohonjuuritason arjessa rajataan seurakunnan toimintaan osallistuvien maallikoiden toimijuutta. KokoNaiseus-illan lisäksi tuon analyysiin mukaan Jason Lepojärven luennon⁴ vuodelta 2014 (29.6.), joka on merkittävä siksi, että se osoittaa tietynlaisen jatkuvuuden toimijuutta koskevissa diskursseissa nimenomaan seurakuntakontekstissa. Koska sukupuolitunut toimijuus linkittyy seurakuntaelämässä voimakkaasti seksuaalisuuteen (ja siten myös avioliittoon), tarkastelen instituution roolia sukupuolituneen toimijuuden rakentumisessa, keskittyen vuonna 2008 julkaistuu *Rakkauten lahja. Piispojen puheenvuoro perheestä avioliitosta ja seksuaalisuudesta*⁵ nimisen kirjaan (Björkstrand et al. 2008). Kyseinen teos on merkittävä siksi, että se on ollut kenttätöaikana seurakunnan työntekijöiden saatavilla ja käytössä.

¹ Vallankäytöstä ks. esim. Haapalainen 2015 ja 2016.

² Kenttätöjaksoni Turun Mikaelinseurakunnassa alkoi vuonna 2012. Vuosien 2012–2014 välillä osallistuin suhteellisen tiiviisti seurakunnan eri tilaisuuksiin. Vuosina 2015 ja 2016 tein kenttätöjaksoja kohdennetusti tietyissä tapahtumissa/tilaisuuksissa. Kaksi viimeistä vuotta kenttätövaiheesta olivat seurantajakso, jonka aikana syvenyin tiettyihin toimintamuotoihin tarkemmin.

³ Koko väitöskirjatutkimukseni haastatteluaineisto muodostuu seurakunnan työntekijöiden, kirkon työntekijöiden ja seurakunta-aktiivien haastatteluista, joita on yhteensä 15 kappaletta. Haastattelut on tehty vuosien 2012 ja 2015 välillä. Haastattelumateriaali on arkistoitu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon.

⁴ Seurakunnan piirissä vaikutti kyseisenä ajankohtana myös ”korkeakirkollinen” virtaus, jossa katolisuuden ja evankelis-luterilaisuuden välistä sidoksellisuutta korostettiin. Lepojärven luento pohjasi voimakkaasti hänen tuolloin hiljattain julkaistuu teokseensa *Ruumis Jumalan kuvana: Johdatus Johannes Paavali II:n ruumiin teologiaan* (Lepojärvi 2012), ja luento itsessään oli katolista ihmiskäsitystä korostava.

⁵ Rakkauten lahjan mukaan kirjan ensisijaisena tarkoituksena on tukea seurakunnan työntekijöitä työssään, jota he tekevät seurakuntalaisten hyväksi (Björkstrand et al. 2008). Samalla kirja on tarkoitettu kaikille, jotka ”tahtovat

Juuri avioliittoa käsittelevät tekstit avaavat ikkunan siihen, miten instituution piirissä jäsenenään sukupuolta, tasa-arvoa ja sukupuolirooleja. Haastatteluaineisto toimii artikkelissani tapahtumien sekä kirkon ja seurakunnan julkaisujen keskustelukumppanina tukien analyysiä.

Tekstiaineistojen käsittely alkoi lähiluvun periaatteita noudattaen, jolloin aineistosta erottuivat keskeiset teemat: toimijuus, valta ja sukupuoli. Aineiston analyysissä tukeudun intersektionaaliseen teoriaan tuomalla aineiston teemat keskusteluyhteyteen tutkimuskirjallisuuden kanssa siten, että hegemoniset diskurssit sekä niiden toimintaa ja toimijuutta rajaavat ominaisuudet tulevat näkyviksi. Tutkimukseni teoreettismetodologinen lähtökohta sitoo sen osaksi *foucault-laista* diskurssitutkimuksen perinnettä, koska työn keskiössä on nimenomaan valta ja sosiaalisen todellisuuden kielellinen rakentuminen sekä instituution että sen osan tasoilla (ks. esim. Foucault 1969). Intersektionaalisen tutkimuksen juuret ovat tiiviisti sidoksissa sellaisten rakenteiden näkyväksi tekemiseen, joissa yksilöiden toimijuuden rakentuminen ja tunnustaminen on kytköksissä moniperusteiseen syrjintään (Crenshaw 1989; 1991).⁶ Uskonnollista ja sukupuolittunutta toimijuutta käsiteltäessä ei voida ohittaa keskustelua naisten uskonnollisesta toimijuudesta⁷, ja erityisesti feministisessä ja intersektionaalisessa tutkimuksessa uskonto nähdään usein eräänlaisena sorron muotona, mutta toisaalta myös naisten toimijuutta vahvistavana (naisten uskonnollisesta toimijuudesta ks. esim. Bracke 2003; Mahmood 2005; Bracke 2008; Braidotti 2008; Korteweg 2008; Bilge 2010; Bucar 2010; Parashar 2010; Burke 2012; Shaikh 2013; Utriainen 2016; Utriainen et al. 2014; Zion-Waldoks 2015; Singh 2015).

Intersektionaalisesti orientoituneissa tutkimusasetelmissä tutkimusta ohjaa radikaali skeptisyys pysyviksi miellettyjä rakenteita kohtaan. Tutkimuksen tekijän ja kohteen välistä vuorovai-
kutusta ohjaavat ennalta määritellyt ja selkeärajaiset sosiaaliset rakenteet ovat kriittisen tarkastelun alla. Sen sijaan intersektionaalinen tutkimus ammentaa *foucaultlaisesta* vallan ja vastavallan tutkimusperinteestä etsien niitä tapoja, joilla valtaa käytetään esimerkiksi hajaute-
tusti, paikallisesti, diskursiivisesti ja institutionaalisesti normalisoivassa prosessissa. (Lykke 2010, 148–149.)

pohtia parisuhteen kysymyksiä ja etsiä perhe-elämän rakennuspuita” (Björkstrand et al. 2008, 7). Teoksen sisältö seuraa evankelis-luterilaista avioliittoteologiaa, kuten odottaa saattaa, ja sen sävy on lempeämpi kuin esimerkiksi vuonna 2001 julkaistun parisuhdelakia koskevan kannanoton (PKPL 2001). Teoksessa korostetaan avioliittoa naisen ja miehen välisenä ja elinikäisenä liittona, jolla on sekä yksityisiä että yhteiskunnallisia merkityksiä (Björkstrand et al. 2008, passim).

⁶ Kimberlé Crenshaw tarkasteli oikeusjärjestelmää siten, miten laissa ja lain soveltamisessa oikeuslaitoksessa lain päällisin puolin tasavertaisen suhtautumisen taustalla vaikuttivat sellaiset valtaan ja vallankäyttöön liittyvät rakenteet, jotka asettivat tosiasiallisesti yksilöt eriarvoiseen asemaan lain edessä. (Crenshaw 1989; 1991.) Crenshaw’n mukaan on siis olemassa sellaisia piilossa olevia valtarakenteita, joita voidaan tarkastella selvittämällä miten tietyllä tavalla kategorisoidut (eli tiettyihin stereotyyppisten identiteettien muodostamaan joukkoon liitetyt) yksilöt muodostavat eräänlaisen ryhmän, jonka asema on vallan ja sen käytön mahdollisuuksien suhteen heikompi kuin toisilla. Toisin sanoen intersektionaalisuus nosti näkyville sellaisia syrjiviä rakenteita, joita perinteisesti ei oltu tunnistettu dikotomisissa erotteluissa. (Crenshaw 1989; 1991; Lykke 2011.) Nira Yuval-Davis (2006, 201) jaottelee intersektionaalisuuden tiedonintressin kahtalaisesti. Siinä missä esimerkiksi Kimberlé Crenshaw (1989; 1991), Philomena Essed (1991; 2001) ja Sandra Harding (1991; 1997) keskittyvät tutkimukseensa erityisesti rodullistettujen naisten asemaan ja toimijuuteen, on hän itse sekä muun muassa Avtar Brah (1996; 2004) sekä Floya Anthias (2002) laajentaneet intersektionaalisuuden kysymyksenasettelua koskemaan myös muita sorrettuja ja etuoikeutettuja ryhmiä. (Yuval Davis 2006, 201.)

⁷ Beverly Weber (2015) puolestaan toteaa, että huolimatta siitä, että uskonto tulee aika ajoin luokitelluksi erottelevana kategoriana alisteisten kategorisaatioiden luokituksissa, ovat tutkijat silti olleet arkoja tarttumaan aiheeseen. Nämä tutkijat nostavat esille sen, että erityisesti naisten asemaa koskevassa tutkimuksessa tulisi uskonto ja uskonnollisuus nostaa vahvemmin esille nimenomaan intersektionaalisesta näkökulmasta yhtenä niistä risteämistä, jotka vaikuttavat yksilöiden toimijuuteen ja heidän asemaansa.

Tässä artikkelissa intersektionaalisuus on sekä teoreettinen että metodologinen työkalu (ks. esim. Cho & al. 2013, 785–786; McCall 2005, 1773–1774). Tutkimuksen läpäisee kategorioiden rajanvetojen ja rajojen pysyvyyden kyseenalaistaminen. Samalla kuitenkin tunnustetaan ne kestävät suhteet, joita sosiaaliset kategoriat edustavat tietyissä ajallisissa ja paikallisissa konteksteissa. Kategoriat, joista Leslie McCall puhuu, ovat kielen tasolla tapahtuvia jäsennyksiä, joilla määritellään ja erotellaan eri yksilöitä tiettyihin yhteisesti jaettuun luokkiin.⁸ Nämä jäsennykset vakiinnuttavat ja institutionalisoivat niistä johdetun tiedon objektiiviseksi todellisuudeksi. (McCall 2005, 1777.) Intersektionaalinen metodologia risteää luontevasti kriittisen etnografian määritelmien kanssa, joissa tehdään näkyviksi ne valtasuhteet, jotka vaikuttavat etnografisen ”dialogin” – tutkijan ja kentän vuorovaikutuksen – taustalla (Brown & Dobrin 2004, 5). Kriittisen etnografian metodin keskiössä on hierarkioiden ja positioiden tunnistaminen sekä miten näitä hierarkioita ja positiota tuotetaan ja välitetään tutkijan ja kentän välisessä vuorovaikutuksessa (Mortensen & Kirsch 1996, xxi–xxii). Kriittinen etnografia linkittyy täten postkolonialistisen, poststrukturalistisen ja feministisen tutkimuksen perinteeseen. Sen tavoitteena on purkaa sellaisia positiota, jotka usein otetaan annettuina ja jätetään rauhaan. Erityisesti sellaisessa tutkimuksessa, jossa ”toinen” on vakiintunut instituutio, joka käyttää valtaa myös oman suoran vaikutuspiirinsä ulkopuolella, antaa kriittinen etnografia tutkijalle työkaluja jäsentää ja tehdä näkyviksi niitä diskursseja, jotka ylläpitävät valtasuhteita. Aineistoa, mutta myös tutkijapositiota ja tutkimuksen toteuttamista, tarkastellaan sekä kriittisesti että intersektionaalisesti siten, että ne rakenteelliset vallankäytön hierarkiat, jotka eivät tule auki kirjoitetuksi, saadaan näkyville. Intersektionaalisuutta voidaan kuvata ehkä enemmän heuristisena kuin kategorisena jäsentävänä teoreettismetodologisena työkaluna. (Cho & al. 2013, 786.)

Intersektionaalista tutkimusta ei voi tehdä avaamatta tutkijan vaikutusta ja vallankäyttöä suhteessa tutkimuskohteeseen. Nina Lykke (2010, 152) pohjaa määritelmänsä Karen Baradin ajatteluun, ja siten hänen mukaansa tutkimuksen tekijä ja tutkimuskohde tulee määritellä ja kontekstualisoida yhtäläisesti (Lykke 2010, 152). Kyse on sellaisten vallankäytön mekanismien avaamisesta, jotka määrittelevät tutkijan ja tutkimuskohteen vuorovaikutteista suhdetta siten, että valtapositioiden ja toimijuuden rakentuminen ymmärretään kahteen suuntaan kulkeva virraksi. Tämän artikkelin kohdalla ei ole mahdollista mennä syvälle tähän prosessiin, mutta kuvaan ja perustelen lyhyesti tekemiäni tutkimuseettisiä ratkaisuja ja sitä, miten tutkijuus itsessään ei ole pysyvä positio etnografisessa kenttätyökontekstissa.

Olen valinnut kirjoittaa nimellä siitä seurakunnasta, jossa olen tehnyt tutkimustani. Tähän valintaan on kaksi perustelua. Ensiksi, seurakunnan profiili on hyvin selkeä ja tunnistettava. Toiseksi, seurakunnan nimeäminen rakentaa tarkemman ja läpinäkyvämmän kontekstin tutkimukselleni ja siten mahdollistaa tutkimukseeni kohdistuvan kritiikin helpommin. Olen kuitenkin päättänyt olla nimeämättä seurakunnan työntekijöitä tai seurakunnassa esiintyneitä henkilöitä (paitsi sellaisissa yhteyksissä, joissa heidän nimeämisensä on oleellista asiayhteyden ymmärtämisen kannalta). Pysin myös mahdollisimman pitkälle välttämään työntekijöiden virkanimikkeiden käyttöä haastattelulainauksen tai tapahtumakuvausten yhteydessä. Haastattelulainauksista olen muuttanut puhekielisyys oikeakielisyyteen sekä poistanut tunnistettavia

⁸ McCallin ajattelussa on selkeä kosketuspinta sosiaaliseen konstruktionismiin, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus rakentuu yksilöiden (ja maailman) välisen kielellisen, maailmaa jäsentävän ja sitä selittävän vuorovaikutuksen perusteella (ks. esim. Berger & Luckmann 1966). Siinä missä Bergerin ja Luckmannin ajattelu nousee intersektionaaliin teorioihin nähden erilaisesta tieteellisestä taustasta, voidaan kuitenkin nähdä tiettyjä yhtymäkohtia siinä, miten sosiaalisen todellisuuden rakentumista jäsennetään.

puhemaneejeja. Olen pyrkinyt mahdollisimman pitkälle suojelemaan haastateltavieni ja muiden seurakunnan tilaisuuksiin osallistuvien henkilöllisyyttä, mutta mikään anonymisaatio ei koskaan ole aukoton, varsinkaan tilanteessa, jossa seurakunnan nimi tiedetään.

Kaikki edellä kuvattu on juuri sitä vallankäyttöä, josta tämän alaluvun alussa kirjoitin. Minulla tutkijana on käytettävissäni viimeinen sana. Olen tarkastellut aktiivisesti koko tutkimusprosessin ajan omia motiivejani tarttua tiettyihin aiheisiin tai rajanvetoihin. Henkilökohtainen intressini on ohjannut minua tutkimaan vallankäyttöä ja erityisesti sukupuolittunutta tai karismaan liittyvää valtaa. Ei pidä kuitenkaan ajatella, että tutkijana orkestroin alusta loppuun tutkimuksen, vaan myös tutkimuskohteellani on ollut valtaa siihen, millainen tutkimuksestani tulee. Kenttä valitsee, mitä näyttää ja millaisella tavalla.

Rajoilla

Ei yhtä ilman toista

Seurakuntakontekstissa hegemoninen jakolinja eri ihmisryhmien kesken kulkee sukupuolen kohdalla. Jako naisiin ja miehiin on sisäänkirjoitettuna seurakunnan diskursseihin ja tätä jakoa ei kyseenalaisteta. Seurakunnan palvelutehtävissä sukupuolella ei päällisin puolin ole sanallistettua merkitystä, mutta syvemmälle mentäessä sukupuolen ympärille hahmottuu risteävien keskustelujen kenttä, joka vaikuttaa myös siihen, millainen toimijuus seurakuntalaisille mahdollistuu heidän oletetun sukupuolensa rajaamana. Uskonnollisuuden sukupuolittuneisuus on tutkimusten mukaan hyvin selkeää; naiset ovat uskonnollisempia sekä uskon että sen harjoittamisen alueilla. Tämä ero on nähtävissä sekä suomalaisessa kontekstissa että laajemmin länsimaisissa yhteiskunnissa. (Ks. esim. Utriainen & al. 2014; Kääriäinen et al. 2005.) Vaikka Suomea pidetään ”tasa-arvon mallimaana”, ei binääristen sukupuolten välinen tasapuolinen edustus ole siltikään itsestään selvää kirkon piirissä. Institutionaalinen valta tuntuu edelleenkin olevan voimakkaammin miesten käsissä. (Utriainen & al. 2014, 6; Antikainen 2002.) Tällöin sukupuolittuneeseen vallankäyttöön on syytä kiinnittää huomiota. Syvennyn aluksi ”*KokoNaiseus*” *Mitä on elää kokonaista naisen elämää Jumalan kanssa* -tapahtumaan, joka oli suunnattu erityisesti naisille.⁹

Tapahtuma järjestettiin seurakuntakodilla lähellä kaupungin keskustaa. Marraskuisen aamupäivän aurinko ei aivan riittänyt valaisemaan seurakuntakodin vaaleaa salia. Salin etuosaan oli aseteltu valkokangas ja dataprojektori. Ihmiset istuivat vapaasti saliin järjestelyillä tuoleilla ja puhuivat hiljaa keskenään. Seurakuntasaliin seinien viereen oli aseteltu muutamia esirukouspöytiä, joiden päällä oli kauniit liinat, esirukouslaatikot ja enkelipatsaita. Paikalla oli pääsääntöisesti keski-ikäni ylittäneitä naisia. Oven vieressä oli pöytä, jonka päällä oli esitteitä aina esirukouspalveluista värianalyysiin. Salissa esillä olevat tavarat – patsaat, esirukouslaatikot, pöytäliinat, kynttilät, esitteet – poikkesivat osittain voimakkaasti siitä, millaisena olin salin yleensä tottunut näkemään. Birgit Meyer (2006) kirjoittaa materiaalisista aistimellisista muodoista kuten patsaista, kynttilöistä, pienistä rituaaleista tai kuvista, joiden käyttäminen ja joihin suh-

⁹ KokoNaiseus-tilaisuuden molemmat luennoitsijat olivat kutsuttuja puhujia. He eivät olleet seurakunnan työntekijöitä tai heillä ei ollut suoraa aktiivista tai julkilausuttua yhteyttä juuri tähän seurakuntaan. Vaikka puhujat eivät olleet seurakunnan edustajia, oli heidät kuitenkin valittu juuri tähän tilaisuuteen puhujiksi, joka puolestaan kertoo siitä, että heidät katsottiin sopiviksi esiintyjiksi seurakunnan tilaisuuteen. Puhujista ensimmäinen oli valkoiseksi rodullistettu nainen ja toinen oli ei-valkoiseksi rodullistettu nainen. Tämän huomion tekeminen on merkittävää, sillä jälkimmäinen puhujista käsitteli alustuksessaan ei-valkoiseksi rodullistettujen naisten asemaa.

teessa oleminen rajaa toiminnan erityiseksi. Materiaalisilla ja esteettisillä valinnoilla myös rakennetaan ja rajataan tila sellaiseksi, että se vahvistaa toivottua kokemusta ja osallistuvien yhteenkuuluvuutta. (Meyer 2006; 2011; Utriainen 2016; Hutchings & McKenzie 2016.) Tila oli rajattu ja rakennettu sellaisilla materiaalisilla elementeillä, jotka mielletään arkiajattelussa naisellisiksi. Tilaisuuden alussa seurakunnan pastori (nainen) piti lyhyen tervetuliaispuheen, jossa kertoi, että tilaisuus oli seurakunnan naisten tapahtuma. Hän kertoi meille, miten mikään murhe ei ole liian iso tai pieni tuotavaksi Jumalan silmien alle. Kuulijakunta myötäili pastorin puhetta – meistä tehtiin ryhmä, jonka määrittävänä tekijänä oli naiseus. Tilanne rajattiin sekä materiaalisesti että kielellisesti naissukupuoleen liitetyin attribuutein. Judith Butleria (2006, 79) mukaillen naiseus ei tilanteessa ollut varsinaisesti substantiivi, mutta vaikutelma sukupuolten substanssiluonteesta tuotettiin performatiivisesti.

Ensimmäinen puhuja aloitti luentonsa puhumalla tunteista henkilökohtaisen todellisuuden tilana. Ne olivat kuin Titanicin upottaneen jäävuoren pinnan alainen osa – eräänlainen perustarpeiden valtakunta. Tyydyttämättöminä nämä perustarpeet johtavat vihaan, yksilön rajojen hämärtymiseen, irrallisuuteen tai epäterveeseen suhteeseen muihin ihmisiin. Osallistujat kuuntelivat vakavina, ja kun puhuja siirtyi käsittelemään miehen ja naisen eroa, monet kuulijoista nyökyttelivät osoittaen ymmärtävänsä, mistä luennoitsija puhui. Miehillä on voimakkaampi autonomian tarve, kun taas naisilla on vahva liittymisen tarve. Tämä tarpeiden ristiriita oli luennoitsijan mukaan yksi keskeisiä ongelmia monissa avioliitoissa. Luento vilisi terapeutista puhetta: ”(t)ärkeintä on, että puolison kanssa pitää puhua tunteista suoraan, mennä niin pohjalle, ettei koskaan ole oltu.” Tilaisuus oli naisille, mutta emme puhuneet naisista vaan naiseudesta suhteessa miehisyyteen. Yhtä ei ollut ilman toista.

Emma Audas kirjoittaa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vaalimasta ajatuksesta sukupuolten välisestä komplementaarisuudesta eli sukupuolten toisiaan täydentävästä luonteesta. Ajatus naisista ja miehistä toisissaan täydellistyvinä on saanut Audaksen mukaan vankan jalansijan luterilaisen kirkon keskusteluissa viime vuosikymmeninä. (Audas 2017, 109–113.) Vertaamalla luennon sisältöä *Rakkauden lahja* -kirjan tekstiosioihin, joissa puhutaan sukupuolista, voidaan nähdä, miten molemmissa tuotetaan samanlaista kuvaa binäärisistä ja toisiaan täydentävistä sukupuolista sekä siitä, että naisen toimijuus on perustavanlaatuisesti (ja luonnollisesti) toisenlaista kuin miehen. *Rakkauden lahja* -teoksen tekstissä nainen ja mies ovat yksikkö, jonka osapuolet täydentävät toisiaan sellaisella tavalla, joka on luomisjärjestyksen mukainen. Miehiä kehoitetaan huomioimaan naisten herkkyyden ja toisaalta ymmärtämään tekstin mukaan naiseriä kysymyksiä. Naisilla katsotaan olevan paremmat verbaaliset sekä tunnetaidot ja heitä kuvaillaan luontaisesti kykenevämpinä selviämään esimerkiksi erotilanteista.¹⁰ (Björkstrand et al. 2008, *passim*.)

Tunteet puhuttivat myös KokoNaiseus-tapahtuman luennolla, jossa todettiin, ettei tunteisiin itseensä liity moraalialia, mutta se astuu kuvaan yhdessä synnin käsitteen kanssa. Synti on prosessi,

¹⁰ *Rakkauden lahjassa* mainitaan nainen (johdannaisineen) 55 kertaa ja mies (johdannaisineen) 45 kertaa. Nainen mainitaan itsenäisesti vain kohdissa, joissa puhutaan raskaudesta ja sen mahdollisesta keskeyttämisestä, siitä miten naiset ”osaavat puhua avoimemmin” tai viitataan Raamatun kertomukseen aviorikoksen tehneestä naisesta ja kivityksestä. (Björkstrand et al. 2008, 36–37, 79, 94–97.) Miehet saavat yksittäiset mainintansa hieman erilaisissa konteksteissa: miehiin viitataan puhuttaessa kuningas Daavidista ja Batsebast, puhuttaessa erotilanteiden haastavuudesta ja yksinolonvaikeudesta ja siitä, miten miehet tarvitsevat enemmän aikaa pukeakseen toiveitaan ja pettymyksiään sanoiksi. (Björkstrand et al. 2008, 56, 79, 83.) Perheen kasvamisen yhteydessä miesten kokemaa ulkopuolisuuden tunnetta käsitellään kertaluontoisesti toteamalla, että lapsen ja äidin suhteen kiinteys saattaa aiheuttaa isälle ulkopuolisuuden tunnetta (Björkstrand et al. 2008, 101).

jossa tunne generoituu teoksi tai pysyväksi asenteeksi, joka vaikuttaa ihmissuhteisiin ja ajatteluun. Synti on siis valmiutta, joka pahimmillaan todellistuu tekoina. Jokaisen kuulijan tuli ottaa vastuu tunteistaan, sillä tunteiden käsittely on sidoksissa siihen, mitä on olla hyvä kristitty. Ihmiset istuivat hiljaa paikoillaan, osa kirjoitti luennoitsijan sanoja ylös muistikirjaan tai lehtiöön. Tunnelma oli hivenen raskas ja todella vakava. Luennoitsija jatkoi siitä, miten synti on sielun kipua, joka siirtyy puhujan mukaan myös ruumiin kivuksi. Hänen tarjoilemansa ihmiskuva, tai ehkä jopa naiskuva, muuttui koko ajan holistisemmaksi. Synti tuotti tuskaa ja se näkyi ihmisen kokonaisvaltaisessa hyvinvoinnissa: suoliston hyvinvointi kärsi, se näkyi ihon kuulaudessa, hiusten tuuheudessa ja silmien kirkkaudessa. Käsittelemättöminä tunteet (ja niistä generoituva synti) johtivat kompensaatioon, joka näkyi ulospäin esimerkiksi syömiseen liittyvänä kohtuuttomuutena, liikana nukkumisena tai ylivirittyneenä seksuaalisena himona. Ratkaisuna tälle epätoivotulle prosessille luennoitsija tarjosi ”individin prosessia”, jossa yksilöt tulisivat tietoiseksi omista tunteistaan ja reflektoisivat niitä kriittisesti alati. Luennoitsijan käsittelemät teemat: sukupuolten erot, tunteet, synti, ruumis ja jatkuva uskonnollinen itsereflektio rakentavat naiseuden prosessiksi, joka rajaa tämän naiseuden alueelle sijoitettujen ja sijoittuvien ihmisten toimijuutta.

Luento läheni loppuaan, ja vielä viimeiseksi puhuja pyysi meitä keskustelemaan muiden kuulijoiden kanssa yhdessä sitä, miten ”jäävuoren pinnan alaisen massan sisältämät asiat näkyvät tunne-elämässämme”. Mitkä ovat ne taitekohdat, joissa epäterve tunne-elämä tulee näkyville? Mitä muutoksia voisimme tehdä? Miten tulisimme terveiksi tunne-elämän alueella? Puheensorina täytti salin. Istuin sivupöydässä hieman häkeltyneenä kuunnellen läheisistä pöydistä kantautuvia keskustelunkatkelmia. Naiset puhuivat siitä, miten he omassa elämässään sortuivat aina uudestaan kompensaatioon, tai miten he eivät osanneet ottaa huomioon puolisoitaan näiden erilaisuudessa. Noin kymmenen minuutin kuluttua luennoitsija kiitti kuulijoitaan jättäen yleisön, omasta näkökulmastani, suhteellisen raskaan taakan kanssa jatkamaan tätä teemapäivää.

Luonnollistettu ero

Kun tarkastellaan puolestaan *Rakkauten lahja* -teoksen niitä kohtia, joissa miehistä ja naisista puhutaan yhdessä, hahmottuu mielenkiintoinen kuvio, jossa sukupuolten välinen ero on sekä luonnollinen että luomisjärjestyksen mukainen. Teoksessa painotetaan erityisesti avioliittoa naisen ja miehen välisenä sekä yhteiskunnallisesti merkittävänä liittona, joka on ihanteellisesti elinikäinen, ja jonka tarkoituksena on perheen perustaminen (Björkstrand et al. 2008, 10–11, 34, 53, 60, 66–67, 74). Naisuus ja mieheys yhdistetään tekstissä myös luomistyöhön, sukupuolten erilaisuuteen ja tämän erilaisuuden toisiaan täydentävään luonteeseen (Björkstrand et al. 2008, 13, 28–29, 47, 60, 65). Naisen ja miehen välistä rakkautta ja seksuaalisuutta sekä sen lahjaluonnetta perheen rakentamiseksi korostetaan myös useissa kohdin (Björkstrand et al. 2008, 18, 25–26, 30, 65, 69). Ei ole mitenkään yllättävää, että piispojen kannanotossa vahvistetaan ajatusta naisesta ja miehestä toisiaan täydentävinä tai todetaan elinikäisen avioliiton olevan tavoiteltava asia (vrt. Audas 2020; 2017). Avioliiton elinikäisyyden jopa suoraan todetaan olevan ”sisäänrakennettu ihmisyyden perusluonteeseen” (Björkstrand et al. 2008, 70). Avioliittoa luonnehditaan myös yhteiskunnan jatkuvuuden takaavaksi perussoluksi (Björkstrand et al. 2008, 67).¹¹ Kyse on jaottelusta ”meihin” ja ”toisiin”, joka jäsentyy usein ”yhteisön” alkuperä- tai kohtalomyyttien ohjaamana. Ne voivat olla historiallisesti tosia tai epätosia – sillä ei juuri-

¹¹ Vastaavat määritelmät löytyvät myös *Kirkko ja rekisteröidyt parisuhteet* -mietinnöstä (2009).

kaan ole merkitystä, mutta merkittävää on, että jakolinjat ”meidän” ja ”muiden” välillä rakentuvat usein ihmis- ja ruumiskäsitysten, uskonnollisten tai esimerkiksi kulttuuristen avioliittoa tai avioeroa koskevien koodien perusteella. (Yuval-Davis 2006, 201.) Luomisjärjestyksen mukainen eläminen tarkoittaa ensisijaisesti naisen ja miehen välistä, toisiaan täydentävää suhdetta, jossa heteronormatiivinen ideaali toteutuu.

Kun siirrytään piispojen puheenvuorosta ja seurakunnan tilaisuuksista seurakunnan työntekijöiden haastatteluaineistoon, kuva sukupuolesta ja siihen liittyvistä jäsennyksistä tarkentuu entisestään. Pääsääntöisesti työntekijät painottivat seurakuntaa ”yhteisenä pöytänä, jonka ääreen kaikki ovat tervetulleita”.¹² Seurakunnan erityisesti oppiin kiinnittyvän tason puheessa sukupuoli ei ollut toimintaa tai toimijuutta eksplisiittisesti määrittelevä tekijä, mutta aktiivisella toimijuudella tuntui olevan oletettu sukupuoli. Sukupuolen häivyttämisestä esimerkiksi antropologiassa kirjoittanut Abby Day (2011, 198–201) toteaa, että valkoinen mies on eräänlainen ihmisyyden peruskuva ja että naisten toimijuus usein hävytetään ”naiseuden” alueelle erotukseksi julkisesta, miehisestä toiminnasta. Samanlaisesta prosessista on kyse myös seurakunnassa. Yhteinen pöytä on puheessa todella yhteinen, mutta toiminnan tasolla rajat ja mahdollisuudet niiden ylityksiin ovat tarkkaan säädelyjä. Maallikkotoimijuus voidaan karkeasti jakaa toimijuuteen ja siitä erotettuun ”naisten toimijuuteen”. Usein kaikille tarkoitetuissa tilaisuuksissa miehiksi kategorisoitujen yksilöiden toimijuus oli näkyvämpää ja sille myös annettiin enemmän tilaa.

Sukupuolen vaikutuksista kysyessäni yksi haastateltavista totesi, että nuoret tytöt eivät halua osallistua jumalanpalveluksiin, koska se on ”mummojen juttu” (TKU/A/20/43). Toinen työntekijä nosti esille naisten kahvilat ja naisten piirit, jotka olivat pääsääntöisesti maallikkonaisten vetämiä ja usein kytköksissä kirkon herätysliikkeiden toimintaan (TKU/A/20/44). Erään haastateltavan mukaan hän ei voi alkaa tehdä miestyötä oman sukupuolensa takia, toisen mukaan naiset ovat aktiivisempia tulemaan mukaan toimintaan miesten ollessa passiivisempia, sekä Äijä-messujen olevan miehille sopivampia, ja kolmas haastateltava totesi, että seurakuntalaiset uskovat helposti ”naistenlehdistä” lukemiaan asioita (TKU/A/20/41; TKU/A/20/42; TKU/A/20/38). Näillä kaikilla määrittelyillä oli oletettu, joko eksplisiittisesti ilmaistu tai implikoitu, sukupuoli. Seurakunnan pyrkimyksenä on siis järjestää seurakuntalaisille sellaista ohjelmaa, jonne kaikki kokisivat voivansa tulla, mutta samaan aikaan seurakunnan sisäisessä puheessa vahvistettiin diskurssia naisten ja miesten erilaisista tarpeista. Eräs seurakunnan työntekijöistä kuvasi sukupuolittunutta tarpeiden jakoa näin:

[...] jos puhun suomalaisen miehen näkökulmasta, niin varsinkin mies kaipaa sitä [miehistä näkökulmaa], koska miehet eivät tule keskusteluihin tai tällaisiin [tilaisuuksiin, joissa] lauletaan virsiä tai nyplätään pitsiä. [...] Osa tietysti tulee, mutta sanotaan, että keskivertomies kaipaa, että sanotaan ”mennään ja rakennetaan kirkko”, silloin he tulevat paljon helpommin. [...], mutta miehet [...] eivät osaa sellaisia asioita, jotka ovat naisille luontaisia ja jotka he hallitsevat. [...] Mies on paljon konkreettisempi ja yksioikoisempi. (TKU/A/20/35)

Edellisessä haastattelulainauksessa puhuja kärjistää voimakkaasti naisten ja miesten välistä eroa ja kuvaa sen olevan sellainen, joka vaikuttaa vahvasti siihen, miten eri sukupuolten edustajat osallistuvat seurakunnan toimintaan. Haastateltava ei perusta näkemystään kuitenkaan

¹² Tämä raamatullinen vertaus löytyy myös muun muassa haastattelujen aikaan voimassa olleesta *Meidän kirkko: Osallisuuden yhteisö* -strategiasta, jossa kirkon olemukseen sisältyy seurakunnan yhteisöllisyys, jossa kokoontaan saman ehtoollispöydän ympärille (MKOY 2007, 3).

vain omaan mielipiteeseensä, vaan taustalla vaikuttavat kirkon strategioiden sisältö, tilastotieto seurakuntien tapahtumiin osallistumisesta ja seurakunnan sisäiset diskurssit (ja myös tutkimustulokset), joissa seurakunta-aktiivisuus on osittain sidoksissa sukupuoleen. (Ks. esim. Ketola 2016, 47–87; Hytönen 2016, 142; Salminen 2016, 157.)

Toimijuuden risteymät

Naisten toiminta oli seurakunnassa aktiivista, mutta usein enemmän avustavaa kuin tuottavaa tai johtavaa. Havainnoimissani seurakunnan tilaisuuksissa avustavista vapaaehtoisista suurin osa oli naisia ja vielä usein keski-ikäisiä ylittäneitä naisia. Vastaavaan havaintoon iän ja sukupuolen määräävyydestä seurakunnan vapaaehtoisten parissa on päätynyt myös Abby Day. Tälle on olemassa monia selityksiä, mutta tässä mielenkiintoisin niistä on se, ettei erityisesti tiettyjen sukupolvien naisille ole olemassa erikseen – sosiaalisesti ja kulttuurisesti – rajattua aikaa ”hauskanpitoon” ja hyödyttömään vapaa-aikaan. Tällä Day tarkoittaa sitä, että vanhempien sukupolvien naisten toimijuus on sidoksissa suorittamiseen, auttamiseen ja muiden tukemiseen ja siten kirkon vapaaehtoistoiminnan sukupuolittuminen voidaan nähdä osaltaan myös iän ja sukupuolen rajaamana toimijuuspositiona. (Day 2017, 116–117.) Miesten toimijuus oli useimmiten enemmän tuottavaa tai organisatorista eli sellaista, jossa toiminnan seurauksena syntyi uusia asioita. Kuva ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen, sillä toimijuustyypeissä tapahtuu aina liukumaa suuntaan tai toiseen. Kyse ei ole siitä, että seurakunnassa tietoisesti rajattaisiin sukupuolitettua seurakuntalaisten toimijuutta, vaan enemmän siitä, että taustalla vaikuttavat stereotyyppiset käsitykset sukupuolesta siten, että ne eivät tule haastetuiksi tai kyseenalaistetuiksi seurakunnan toiminnan järjestämisen ja suunnittelun tasoilla. Näiden syiden takia sukupuoliolettaman määrittelemiä rajoja on vaikea ylittää.

Sukupuolella on sekä seurakunnassa että kirkossa laajemmin myös pappisviran hoitamisen edellytyksiin liittyviä kipupisteitä. Naispappeus on ollut esimerkiksi 1980-luvun loppupuolella seurakunnassa ”kuuma peruna”, kuten yksi haastateltavistani totesi. Haastateltavan mukaan tilanne on ehdottomasti muuttunut, osittain siksi, että jotkut naispappeuden vastustajista ovat eläköityneet ja osittain siksi, että kirkkoherra on vaihtunut, ja aika sekä ymmärrys ovat nyt erilaiset kuin 1980–90-lukujen taitteessa. Hän kuitenkin totesi, että kysymys naispappeudesta ei koskaan ole kuitenkaan poistunut kirkollisesta tai seurakunnan sisäisestä keskustelusta. (TKU/A/20/42.)

[...] vaikka naispappeuteen on selkeä linja, aiheuttaa se koko ajan jotain hämminkiä. He, jotka toimivat tämän linjan vastaisesti, pistetään viralta, mutta toisaalta onko hyvä, että kaikilla on henkilökohtainen kuva siitä mitä pitää seurata, jos kaikki ovat sitten oman mielensä mukaan erillään yhteisestä päätöksestä. En tiedä. (TKU/A/20/42.)

Haastattelulainaus tekee näkyväksi sen, että kaikissa tilanteissa ei edes uskonnollisen erityisasiantuntijuuden mukanaan tuoma hierarkkinen asema tuota naisille samanlaista toimijuutta kuin miehille. Vaikka nämä keskustelut eivät ole näkyviä tutkimassani seurakunnassa, vaikuttavat ne kuitenkin taustalla laajemmin esimerkiksi tilanteissa, joissa yhteistyötä tehdään sellaisten toimijoiden kanssa, jotka vastustavat naispappeutta (esimerkkinä Dance+Pray -messu, TKU/A/20/34).

Eräs huomionarvoinen sukupuoleen liittyvä neuvottelun ja rajankäynnin alue on turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien kanssa tehtävä työ. Seurakunnassa järjestettiin kenttätyöväiheeni aikana kahta perhekerhoa maahanmuuttajataustaisille naisille. Toinen kerhoista kokoon-tui lähiössä ja toinen seurakuntakodilla. Tämä toiminta oli nimenomaan kohdennettu äideille ja lapsille. Maahanmuuttajamiehille järjestettävä ohjelma kuitenkin aiheutti ongelmia:

Me olemme kansainvälisen työn papin kanssa miettineet, että miten saisimme miehiin kontaktia. [...] [k]un meillä on tuolla HK-Areenalla jääkiekko-otteluita, joihin saamme ilmaislippuja, niin olen aina välillä antanut heille jääkiekkolippuja, että he pääsevät katsomaan jääkiekkoa. [...] Olen järjestänyt linturetkiä ja metsäretkiä [...] Meillä on erilaisia pieniä tempauksia, niin kuin tulossa oleva leffapajapäivä, mihin saisimme varmasti miehiä ja poikiakin mukaan, että missä vähän tekniikkaakin käytetään ja...(TKU/A/20/41.)

Ajatus siitä, että naisten ja miesten ”luontaisesti” määrittyvä toimijuus on niin perustavalla tavalla erilaista, että näihin ryhmiin asetettujen ihmisten tulee myös seurakunnassa eriytyä osaksi juuri sukupuolen perusteella määrittyvää toimintaa, on niin vahva, ettei sitä kyseenalaisteta missään kohtaa. Maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden kanssa työskentelevät seurakunnan työntekijät pyrkivät aktiivisesti keskustelemaan muiden työalojen kanssa yhteistoi-minnan järjestämisestä. Ongelmaksi muodostui kielikysymys erityisesti aikuisille ja eläkeläisille suunnatuissa tapahtumissa. Suomea äidinkielenään puhuvat ”jännittivät”, koska maahanmuuttajat eivät välttämättä puhuneet hyvää suomea. Abby Day (2011, 197) toteaa: [...] ”valta-osa ihmisistä rakentaa selviä rajoja niiden ihmisryhmien välille, joihin he haluavat tai eivät halua kuulua” tai joiden he haluavat ”kuuluvan”. Nira Yuval-Davisin mukaan yksilöiden asemat ja yksilöiden toimijuuden mahdollisuudet mahdollistuvat erilaisten sosiaalisten jaotteluiden perusteella (Yuval-Davis 2006, 198). Sosiaaliset jaottelut ovat makrotason linjauksia – eräänlaisia karttoja, joissa sosiaalisissa tilanteissa valta jakautuu näiden linjausten mukaan. Sosiaaliset jaottelut ottavat organisatorisia, yksilöiden välisiä, kokemuksellisia ja edustuksellisia muotoja. Tällä tarkoitetaan sitä, että sosiaalisia jaotteluita toisinnetaan osana instituutioita ja organisaatioita, ja siten näillä toisinnetuilla jaotteluilla on valtaa siihen, miten yksilöiden toimijuus mahdollistuu suhteessa instituutioihin. Sosiaaliset jaottelut näkyvät myös yksilöiden arjessa osallistamisen/ulossulkemisen, syrjinnän, osattomuuden, tavoitteiden ja identiteettien mahdollistumisen tavoilla. Sosiaaliset jaottelut tulevat näkyviin tilanteissa, siinä mitä ihmiset ajattelevat itsestään tai yhteisö(i)stään, mutta myös siinä millaisia asenteita tai ennako-oletuksia heillä on muista. (Yuval-Davis 2006, 198.)

Toiseus ei ollut kytköksissä vain sukupuoleen vaan myös kansalaisuuteen, etnisyyteen ja ikään. Nuorisotyössä seurakunnan työntekijä, jonka vastuualueisiin kuului maahanmuuttajatyö, totesi, ettei hänen mielestään ole järkevää järjestää nuorten iltoja erikseen maahanmuuttajanuorille, sillä ”nuoret sotkeentuvat koulumaailmassa. Ei ole olemassa erikseen maahanmuuttajien koulua ja suomalaisten koulua vaan siellähän ne menevät luontevasti”. Vastakaikua ei kuitenkaan ollut tullut nuorisotiimin tapaamisissa. Kysyttäessä syytä tälle, ei haastateltava osannut sanoa miksi ”kapula putoaa seurakunnissa”. Ilmeistä oli kuitenkin, että seurakunnassa voimakkaasti vaikuttava työala-ajattelu oli omiaan estämään ylitraajaisen yhteistyön ja jakamaan seurakuntalaiset omiin lokeroihinsa, jotka muodostuvat erilaisten yksilöihin liitettyjen kategoriole-tusten perusteella. (TKU/A/20/41.) Voimakkaimmin erotteleva oletus liittyi yksilöiden sukupuoleen, ja siten toimijuus ja sen mahdollisuudet rajautuivat erityisesti binääriseen sukupuoliolettaman perusteella. Risteymään sukupuolen kanssa, ja toimijuuden mahdollisuuksia entisestään rajoittaen, asettuivat ikä ja etnisyys.

Hiljaisuudessa – seksuaalisuus ja sukupuoli rajoittavana ja häivyttävänä

Seksuaalisuuden rajat

Seksuaalisuudesta harvoin puhuttiin seurakunnan tilaisuuksissa, mutta seksuaalisuuteen liittyvät teemat vaikuttivat hyvin monen seurakunnan tilaisuuden taustalla. Seksuaalisuus linkittyy kirkon, ja myös seurakunnan, piirissä vahvasti kysymyksiin sukupuolesta ja sukupuolirooleista. KokoNaiseus-tapahtumassa pidettiin myös alustus spesifisti seksuaalisuudesta. Puhujan mukaan seksuaalisuus ja siitä puhuminen on muuttunut vaikeammaksi, sillä pornografistuva yhteiskunta tekee tästä puheesta aktikeskeistä. Hän totesi, että yhtäältä seksuaalisuus nähdään välineenä, jonka tarkoituksena on palvella perhettä, esimerkiksi pakolaistaustaisten naisten kohdalla ja huomautti, että tämä ongelma ei koske vain turvapaikanhakijoita vaan vaikuttaa myös länsimaisiin naisiin. Hänen mukaansa myös tietynlaisen ”eksoottisen” ulkonäön omaavia naisia yliseksualisoidaan. Koko huone sähköistyi ja huomasi, miten ihmiset nousivat tuoleiltaan hieman parempaan asentoon. Aihe selvästi resonoi. Naisille tarjottiin helposti omaksuttavaa mallia siitä, miten yhteiskunta, media ja populaarikulttuuri tuottavat sellaista kuvaa seksuaalisuudesta, johon on monen ”tavallisen” naisen vaikea samaistua.

Jako ei-valkoisiksi rodullistettujen ja valkoisten naisten välille tuotettiin aktiivisesti. Erityisesti jaottelut, jotka liittyvät etnisyyteen linkittyvät voimakkaasti sellaisiin rajanvetoihin, jotka osallistavat tai ulossulkevat yksilöitä. Ei-valkoisiksi rodullistetut naiset saivat jopa naiseuden alueella toiseutetun roolin. Luennoitsija tuotti ja toisti aktiivisesti diskurssia, jossa sukupuolen kanssa intersektioon asetui etnisyys, ja tämä risteymä tuotti entistä rajatumpia toimijuuden mahdollisuuksia. Tietyillä sosiaalisilla jaotteluilla, kuten etnisyydellä, luokalla tai esimerkiksi sukupuolella, on taipumus tulla ”luonnollistetuksi”, tulla nähdyksi jonain sellaisena, joka on sidoksissa biologisesti määrittyviin lainalaisuuksiin. Yksilöitä ei siten nähdä erillään biologisesta luokasta, jonka edustajiksi heidät asetetaan tiettyjen (ulkoisten) piirteiden perusteella. (Yuval-Davis 2006, 199.) Esimerkiksi turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajanaisille järjestettiin tilaisuuksia, joissa he olivat nimenomaan toiminnan kohteina eivät toiminnan toteuttajina.¹³ Luennoitsijan mukaan yhteiskunnallisten, naisiin liitettyjen normien taustalla vaikutti osaltaan jaettu kristillinen ajatus siitä, että nainen on syntynyt miestä varten. Samaan aikaan luennoitsijan mukaan uskonnollisessa viitekehityksessä toisinnetaan ajatusta, että mies on lähempänä Jumalaa ja siten naisen tulisi välttää tiettyjä ”tuntemuksia”, sillä niillä potentiaali saastuttaa miehen pyhyys. Luennoitsija totesi tämän näkyvän edelleen yhteiskunnassa ja sen asenteissa vaikuttaen naisten hyvinvointiin. Vaikka luennoitsija suhtautui kriittisesti normatiiviseen ja naisten toimijuutta rajoittaviin oletuksiin, hän totesi tasa-arvoisuuden tarkoittavan sitä, että ”nainen ja mies tulevat yhdeksi”. Sukupuolten komplementaarisuuden voidaan tulkita täten olevan kristillinen ideaali, joka mahdollistaa täysivaltaisen toimijuuden naisille ja miehille silloin, kun nämä ovat toisiaan täydentävässä suhteessa.

Sukupuolta ja seksuaalisuutta käsiteltiin myös toisessa seurakunnan tapahtumassa, Jason Lepojärven paavi Johannes Paavali II ruumiin teologiaa käsittelevällä luennolla. Lepojärvi puhui siitä, miten ihmiset miehinä ja naisina tulevat yhdeksi ja paljastavat Jumalan rakkauden mysteerin sekä osallistuvat siihen. (Vrt. Komulainen 2017, 36–61.) Lankeemus muutti tilanteen ja

¹³ Tilanne on muuttunut seurakunnassa tuosta ajankohdasta, ja usean kristillisen toimijan kanssa yhdessä järjestettävissä tapahtumissa myös turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajanaiset ovat isommassa roolissa toimintaa toteuttavalla puolella.

nyt Lepojärven mukaan saamme tietoa tuosta pyhydestä ainoastaan häpeän kautta. Häpeä on pelkoa toisen joko tuomitsevaa tai himoitsevaa katsetta kohtaan. Lepojärvi jatkoi kuvaillen sitä, miten alkuperäinen seksuaalinen halu oli Jumalan rakkauden ilmentymä. Lankeemuksen seurauksena ihminen kadotti alkuperäisen ymmärryksensä ja varmuutensa siitä, mitä on olla täydellisesti Jumalan kuva. Täten myöskään seksuaalinen halu ei enää tarkoittanut itsensä lahjoittamista, kuten se oli alkuperäisesti tarkoittanut. Lepojärvi totesi, että paavi Johannes Paavali II mukaan ylönoussut ruumis on yhden lihan ruumis, se ei ole henkinen vaan hengellinen. Ylönousseet otetaan taivaaseen miehenä ja naisena ja heidän seksuaalisuutensa säilyy, mutta seksi, sellaisena kuin me sen tunnemme, ei säily. Lepojärvi lisäsi englanniksi: "There is no need for love making, because love has been made." Yleisökysymysten aikana eräs kuulija yleisöstä mietti, mitä tarkoittaa olla alamainen miehelleen, johon Lepojärvi vastasi sen tarkoittavan sitä, että alamaisuus on ensisijaisesti sitä, että on rakkauden vastaanottaja. Tämä asetelma kuvasti hänen mukaansa samalla Jumalan ja kirkon suhdetta, jolloin avioliitossa nainen edustaa kirkollista alamaisuutta Jumalalle.

Tästä Lepojärven luennolla esitellystä ajatuksesta eroava näkemys nousi esiin aivan KokoNaiseus -tapahtuman toisen luennon loppupuolella. Luennoitsijan mukaan seksuaalisuus kasvaa ja muuttuu läpi elämän ja se on parisuhteen voimavara, mutta se on myös sitä, että kieltäytyy tekemästä joitain asioita. Nainen ja mies ovat toistensa puoliskot ja täydellisiä vain silloin, kun he ovat tunnepuolella tosiasiallisesti tasa-arvoisia.¹⁴ Puhuja lopetti toteamalla, että seksuaalisuus on meille ihmisille itseilmaisuutta, mutta sen rajojen pitää olla selvillä. Ero syntyy osittain siitä, että KokoNaiseus -tapahtuman luennoitsija puhui erityisesti terapeuttisessa viitekehyksessä ja Jason Lepojärvi kävi läpi luennollaan katolisen paavin ihmiskäsitystä.

Karismaattisen kristillisyyden vaikutukset

Se viitekehys, jossa näitä tilaisuuksia on mahdollista lukea, aukeaa esimerkin avulla. Vuonna 2013 Turun Katariinanseurakunnan rippikoululaisille jaettiin *Tosi rakkaus odottaa* -kirjanen muun materiaalin ohessa. Tästä uutisoi 11.5.2013 Turun Sanomat. Uutisessa oli haastateltu useampaa kirkon työntekijää, jotka paheksuivat kyseisen materiaalin jakoa ja painottivat, että kirkko on ottanut jo aikaisemmin kriittistä etäisyyttä *Tosi rakkaus odottaa* -kampanjaan.¹⁵ Kirkon edustajien, muun muassa Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän nuorisotyön tiimin esimiehen mukaan masturbaation ja esiaviollisen seksin tuomitseva sekä homoseksuaalisuudesta vaikenava opas ei sovellu kirkon piirissä jaettavaksi nuorille. (TS 11.05.2013.) Vajaa viikko uutisen julkaisemisen jälkeen Turun Sanomien Mielipide-sivulla julkaistiin kaksi kirjoitusta, jotka kritisoivat haastateltujen kirkon edustajien näkemystä (TS 15.05.2013A; TS 15.05.2013B). Näistä lyhyemmän, "Kirkon valittava kirjansa" -otsikoidun kirjoituksen oli kirjoittanut Mikaelinseurakunnan työntekijä. Kirjoituksessaan hän huomauttaa, että *Tosi rakkaus odottaa* -kirjajasen tilalle tarjotusta ja viestiltään hyvin erilaisesta *Jumalan silmissä ihme* -kirjasesta on kirkkohallitus irtisanoutunut ja jatkaa seuraavasti: "Irtisanoutumisten putki odottaa jatkoa, sillä 'Tosi rakkaus odottaa' on lällärikamaa verrattuna J. Nasaretilaisen Vuorisaarnan tiukkaan

¹⁴ Saman ajatuksen voi lukea myös piispojen *Rakkauden lahja* -teoksesta, jossa todetaan yksikantaan, että sukupuolten välinen epätasa-arvo ei ole Jumalan tahdon mukaista (Björkstrand et al. 2008).

¹⁵ Hanna Salomäki (2004) on tutkinut väitöskirjassaan *Tosi rakkaus odottaa. Seksuaalieleettinen nuortenliike Suomessa* Tosi rakkaus odottaa -liikkeen rantautumista Suomeen. Liike on osa laajempaa kansainvälistä True Love Waits -liikettä, ja se saapui Suomeen vuonna 1997. Liikkeen tukijoita ovat olleet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon sisällä toimivat järjestöt ja ryhmät, mutta se on saanut kannattajia myös vapaiden kristillisten suuntien parista.

seksuaalietikkaan”. Kirjoittaja jatkaa, että kirkon lienee syytä irtisanoutua ”hänen opetuksistaan” jotta kenellekään ei tule paha mieli. (TS 15.05.2013B.) Sarkastisen sävyn alta voidaan lukea, että tulkinnat siitä mitä kirkon seksuaalietikka on, eroavat paikoin jyrkästi. Siinä missä kirkon hallinnollisen tason työntekijät peräänkuuluttavat sensitiivisempää otetta nuorityössä tapahtuvaan seksuaalisuuden ja sen moninaisuuden käsittelemiseen, voivat toisaalla saman instituution työntekijät kannattaa eksklusiivista, heteronormatiivista ja seksuaalisuutta säätelevää opetusta. Kuvaavaa on, että molemmat tulkinnat siitä, millaista evankelis-luterilaisen seksuaalietikan ja opetuksen tulisi olla pohjaavat ajatukseen, että nuoria tulee suojella. Seurakunnan työntekijän kirjoitus oli linjassa eksklusiivisemmän seksuaalietikan kanssa. Tämä selittyy osittain sillä, että seurakunnan toiminnassa oli tuolloin runsaasti karismaattisen evankelis-luterilaisuuden piiriin luokiteltavia tapahtumia ja tilaisuuksia.

Samana vuonna (2013) Turun Mikaelinseurakunta oli mukana *Mahdollisuus muutokseen* -mediakampanjassa¹⁶ laajalla tapahtumakokonaisuudella (Elämäsi muutos on mahdollinen, 2013).¹⁷ Tässä oli aktiivisesti mukana myös *Hengen uudistus kirkossamme*, joka on kirkon sisällä toimiva yhteisöllisyyttä ja karismaattisuutta seurakunnissa edistävä verkosto ja johon Mikaelinseurakunnalla on kiinteät yhteydet (ks. Haapalainen 2015, 101). Nämä molemmat (mediakampanja ja verkosto) solahtavat osaksi globaalia kristillistä karismaattisuutta ja evankeliointia korostavaa trendiä (Pohjoismaisesta tilanteesta ks. esim. Moberg & Skjoldli 2018). Jessica Moberg (2018, 203) huomauttaakin, että karismaattisuus on lähtökohtaisesti heteronormatiivista sekä traditionaalista seksuaalietikkaa korostavaa ja siten kysymykset, jotka liittyvät esiaviolliseen seksiin tai seksuaalivähemmistöihin, ovat vaikeita. Esimerkiksi Hengen uudistuksen julkaisemassa *Kädenojennus*-lehdessä Miikka Ruokanen kirjoittaa kyseenalaistaen seksuaalisen identiteetin pysyvyyttä:

Tämän ajattelun mukaan seksuaalinen identiteetti ei ole luonnollinen, annettu tai pysyvä essentiaalinen ominaisuus, vaan se on 'liukuva' identiteetti, joka 'performoidaan' eli esitetään ja toteutetaan tietyssä valitussa käyttäytymisessä (Ruokanen & Telaranta 2010, 8–11).

Ruokanen jatkaa arvioiden tulevaisuuden uhkia ja toteaa, että mahdollisesti perinteisen kristillisen avioliiton kannattajien ajatukset tullaan kriminalisoimaan (Ruokanen & Telaranta 2010, 9).¹⁸ Seurakunnassa oli kenttätyövaiheeni aikana runsaasti toimintaa, jossa olivat mukana niin *Mahdollisuus muutokseen* -kampanja kuin *Hengen uudistus kirkossamme* -verkosto, jolloin osaa seurakunnan tilaisuuksista ja opetuksesta tulee tarkastella evankelis-luterilaisen karismaattisuuden viitekehyksessä. Tämä viitekehys tuo mukanaan myös perinteisemmän tulkinnan luterilaisesta seksuaalietikasta.

Heteronormatiivisuudesta hiljaisuuteen

KokoNaiseus-teemapäivässä ja Lepojärven luennoilla puhuttiin pääsääntöisesti heteronormatiivisista suhteista. Seksuaalivähemmistöt – sukupuolivähemmistöistä puhumattakaan – eivät

¹⁶ *Mahdollisuus muutokseen* -kampanja on edelleen käynnissä, mutta sen vaikuttamisalue on siirtynyt voimakkaammin Etelä- ja Keski-Pohjanmaan alueelle (ks. MMEM).

¹⁷ Siihen kuuluivat Muutosillat, Alfa-kurssit (joista toinen oli suunnattu vain miehille ja toinen kaikille), Mikaelmessu, Tuomasmessu ja Raamattukoulu (MM2013).

¹⁸ Miikka Ruokanen on myöhemmin pyytänyt anteeksi puheensa jyrkkyyttä ja liennyttänyt ajatteluaan suhteessa samansukupuolisten avioliittoon vihkimisestä (Ruokanen 2017).

nousseet keskusteluun ilman, että joku kysyi aiheesta suoraan. Lepojärvi päätti luentonsa toteamalla, että naimattomuus ja selibaatti ovat myös hyväksytyjä ruumiillisen olemisen muotoja. Maalliseen seksuaalisuuteen kuuluvat myös poikkeamat, kuten homoseksuaalisuus, jota Lepojärvi ei käsitellyt kuin sivulauseessa tiukasti linkitettyinä selibaattiin. Yleisökysymysten aikana seurakunnan edustaja nosti esiin avioliiton ja avioeron ohelle homoseksuaalisuuden ja sen suhteen Johannes Paavali II:n ruumiinteologiaan. Lepojärvi sivuutti seksuaalivähemmistöt puhumalla uudestaan katolisesta selibaatista ja laajensi sitten aihetta kohti ”harjoittamisesta pidättäytymistä”.

Yhteisen linjan löytyminen on vaikeaa seksuaalivähemmistöjä koskevissa asioissa. Eräs haastateltava totesi, että varsinkin nuorisotyössä on ollut tilanteita, joissa on vaikea määritellä linjaa, koska asenteet ovat työntekijäkohtaisia. Hänen mukaansa oli ongelmallista vaatia työntekijää tekemään asioita, kuten esimerkiksi vihkimään samansukupuolisia pareja, jos työntekijä ”kokee sydämessään tekevänsä väärin”. Ongelman voi kiteyttää haastateltavan lauseeseen ”Onko se hyvä, että ylhäältä vaan annetaan käskyjä? Onko se hyvä, ettei anneta käskyjä? Kaikki tekevät kuten parhaaksi näkevät.” (TKU/A/20/42.) Eräs haastateltava totesi haastattelun jälkeen minulle, että on helpottunut, etten kysynyt ”sitä homokysymystä”,¹⁹ koska ei jaksakaan enää puhua aiheesta (HKPK2013). Haastateltava toki itse viittasi haastattelussa ”homoavioliittoihin” ja niiden hyväksyntään kysyttäessä yhteiskunnallisista muutoksista, joita hän on kokenut uransa aikana.

Rakkauden lahja -kirjan luvussa ”Erilaiset perheet” käydään puolestaan läpi erilaisia perhemuotoja. Muiden perhemuotojen kohdalla tekstissä on tilastotiedon lisäksi kuvailevampaa kerrota, mutta samansukupuolisten perheiden kohdalla tätä kuvailua ei ole, vain tilastotietoa. (Björkstrand et al. 2008, 10–12.) Jos kyse olisi vain yksittäisestä kohdasta, tämän voisi ohittaa mahdollisesti tekstissä olevana huolimattomuutena, mutta heteronormatiivin ulkopuoliset perhemuodot ja seksuaalisuudet tulevat koko tekstissä käsitellyiksi eräänlaisina anomaliaina (ks. esim. Björkstrand et al. 2008, 58–61). Tekstin tasolla otetaan aivan toisenlainen etäisyys heteronormista eroaviin parisuhteen tai seksuaalisuuden muotoihin kuin sellaisiin parisuhteen tai seksuaalisuuden muotoihin, jotka vastaavat kirkon piispojen tähän teokseen välittämää ihmis-, parisuhde- ja sukupuolikäsitystä. Seksuaalivähemmistöt eivät nouse tekstissä suoraan esille kuin muutamissa katkelmissa (ks. Björkstrand et al. 2008, 10–12, 58–60), mutta tekstissä nostetaan esiin miehen ja naisen mallin tärkeys kehittyvälle ja kasvavalle lapselle erityisesti tilanteissa, joissa tämä malli puuttuu perheestä (Björkstrand et al. 2008, 41, 101). Siten otetaan välillisesti kantaa samansukupuolisten vanhempien perheiden vaikeampaan tilanteeseen tarjota tällaisia, tekstin mukaan, oleellisia sukupuolimalleja.

On selvää, että heteronormatiivisuuden ulkopuolella toteutuvat seksuaalisuuden muodot ovat kirkko- ja seurakuntakontekstissa ongelmallisia. Niistä puhuminen on vaikeaa ja ne tulevat usein sivuutetuiksi joko tilastollisena todellisuutena tai ”poikkeamana”. Samanlaisia äänenpajonoja on luettavissa *Kirkko ja rekisteröidyt parisuhteet* -mietinnöstä (2009), jossa käydään hyvin laajasti läpi homoseksuaalisuutta ja siihen suhtautumista lääketieteellisestä, teologisesta, eettisestä, moraalista, yhteiskunnallisesta ja lainsäädännöllisestä näkökulmasta. Kiinnostavasti mietintö avaa ikkunan evankelis-luterilaisen kirkon heteronormatiiviseen seksuaalietiikkaan ja avioliittoteologiaan kiertoteitse käsittelemällä nimenomaan samansukupuolisten, rekiste-

¹⁹ Homokysymyksellä hän viittasi nimenomaan Päivi Räsänen esiintymiseen YLE:n Homoillassa vuonna 2010 ja siitä seuranneeseen kokuun sekä kirkosta eroamispiikkiin (Ajankohtainen kakkonen – Homoilta 2010).

röityjen parisuhteiden kirkollisen siunaamisen mahdollisuuksia. Läpi mietinnön homoseksuaalisuus rinnastuu heteroseksuaalisuuteen ja tulee esitetyksi juuri poikkeamana – eräänlaisena äärimmäisenä toiseutena.²⁰

Kenttätyövaiheeni aikana seurakunnassa ei järjestetty sateenkaaritapahtumia ja nostaessani tämän asian esille kahvipöytä- ja käytäväkeskusteluissa, todettiin, että Turussa on muita seurakuntia, jotka tarjoavat palveluita myös sateenkaaren alla (HKPK 2012; HKPK 2013; HKPK 2014). Tänä päivänä seurakunnan toimintaan kuuluu enemmän tai vähemmän epävirallisia seksuaalivähemmistöille itseohjautuvasti syntyneitä, heille suunnattuja tai heitä käsitteleviä tilaisuuksia.²¹ Tässä kulkee yksi sellainen jakolinja, joka tulee harvoin näkyväksi arjen seurakuntatyössä. Oletus heteroseksuaalisuudesta ja cissukupuolisuudesta on niin hegemoninen, että se peittää alleen muut olemisen tavat. On huomionarvoista, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä puhutaan eräänlaisen poissaolon ja ulossulkemisen mekanismein. Seurakuntakontekstissa toimijuutta ei aktiivisesti tuoteta tai mahdollisteta heteromatriisiin (ks. Butler 2006) ulkopuolella. Kyse ei ole siitä, että seksuaalivähemmistöasema olisi automaattisesti sellainen positio, joka sulkee seurakuntatoiminnan ovet ihmiseltä, mutta vaikenemalla tai häivyttämällä rajataan toimijuuden mahdollisuuksia tehokkaasti.

Keskustelu

Kun KokoNaiseus-tapahtuma tuli päätökseen, kuulijat taputtivat ja nyökyttelivät. Tilaisuutta vetävä seurakuntapastori kiitti puhujaa ja totesi, miten tärkeää on ymmärtää, ettemme ole minikään asian kanssa yksin. Ihmiset kerääntyivät pienempiin ryhmiin ja puhuivat keskenään luentojen aiheista. Kiertelin salissa ja istahdin pöytään itsekseni. Kuulin katkelmia keskusteluista. Ihmisten puheessa oli päivän teemaa mukaileva terapeuttinen sävy. Ihmiset pohtivat, miten itse naisena voisi olla enemmän kiinni tunteissaan, miten osaisi paremmin olla hyvä puoliso, miten hyvä olisi tulla tietoiseksi naiseuteen liittyvistä haasteista ja näiden haasteiden herättämistä tunnereaktioista. Monet osallistujista kävivät jättämässä esirukouspyynnön seinustoilla oleviin esirukouslatikoihin. Esirukouslistalle kertyi hiljalleen nimiä. Rukouspiiri kokoontui salin sivulle. Päät painuivat alas ja rukoilijoiden äänet nousivat hiljalleen: ”Jumala auta tätä naista hänen haasteissaan”.

On huomattava, että myös patriarkaalisisissa, konservatiivisia sukupuolirooleja korostavissa uskonnoissa naisten toimijuus voi olla aktiivista ja naisille itselleen vahvistavaa ja positiivista. Käsiteltäessä toimijuutta ja sen rakentumista on, myös institutionaalisesta näkökulmasta käsin, ymmärrettävä, että uskonnollinen (ja sukupuolittunut) toimijuus muodostuu osana ihmisten

²⁰ Mietinnössä ei oteta kantaan homoseksuaalisuuteen, vaan sen tarkoituksena on olla mahdollisimman laaja ja perehtynyt selvitys rekisteröidyn parisuhteen siunaamisen mahdollisuuksista sekä selvitys siitä voidaanko kirkossa estää rekisteröidyssä parissuhteessa olevan kirkon työntekijän työskenteleminen. Mietintö tulee johtopäätökseen, jonka mukaan Yhdenvertaisuuslaki estää homoseksuaalisten työntekijöiden syrjinnän ja siten kirkon piirissä ei voida tehdä tällaisia rajoitteita. Rekisteröityjen parisuhteiden siunaamisen suhteen mietinnössä esitetään kompromissiratkaisua. (KRP 2009, 167–187.) Tuoreempaa erityisesti papiston asenteita kartoittavaa tutkimusta on vuonna 2019 julkaistu *Vihkiäkö vai ei? Suomen evankelis-luterilaisen kirkon pappien käsitykset samaa sukupuolta olevien oikeudesta kirkolliseen avioliittoon* -tutkimus (Kallatsa & Kiiski 2019).

²¹ Tieto sateenkaaritoiminnasta annettu suullisesti epävirallisessa yhteydessä. Seurakunta järjesti myös keskustelutarjan vuonna 2018 teemalla ”Kirkko kohtaa”, ja yhden tapahtuman teemana oli ”Kirkko kohtaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt”. Tilaisuuteen puhujiksi oli kutsuttu Elise Oittinen ja Patrik Tiainen. Kuvaavaa oli, että molemmat keskusteluun kutsutut puhujat olivat toimineet evankelis-luterilaisen kirkon ulkopuolella kristillisten yhteisöjen pastoreina. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen näkyvyys kirkon papistossa on miltei olematonta, jollei kymmenen vuoden takaista Marja-Sisko Aallon tapausta oteta huomioon (ks. YLEMSA).

arkea ja elämää. Vaikka taustalla vaikuttavat opinkappaleet, historiallisesti muotoutuneet käsitteet tai konventiot, on sukupuolittunut uskonnollinen toimijuus aina sidoksissa kontekstisidonnaiseen toimintaan, toisin sanoen uskontoa ja uskonnollista toimijuutta ”tehdään”. (Utriainen & al. 2014, 1–17.) Jos tarkastelemme KokoNaiseus-tapahtumaa tästä näkökulmasta, on mahdollista nähdä, miten tämänkaltainen juuri naisille suunnattu tapahtuma viestii seurakuntalaisille sitä, että naisille ja heidän aktiiviselle toimijuudelleen on oma paikkansa seurakuntaelämässä.

Kelsy C. Burke puhuu yhtenä toimijuuden ulottuvuutena ”mukautuvasta toimijuudesta” eli siitä, miten uskonnollisiin sääntöihin sitoutuminen ja niiden noudattaminen ovat naisille itselleen voimavara. Samansuuntaiseen tulokseen ovat tulleet myös Saba Mahmood (2005), Sarah Bracke (2008) ja Sirma Bilge (2010). Varsinkin Saba Mahmood korostaa sitä, että erityisesti naisten toimijuus feministisessä tutkimuksessa nähdään usein sellaisina olemisen ja toiminnan tapoina, jotka asettuvat perinteitä, yhteisöä tai yhteiskuntaa vastaan (Mahmood 2005, 2–3). Toimijuus ei kuitenkaan aina kytkeydy rakenteita vasten asettumiseen tai yksilöiden autonomian tavoitteluun, vaan naisten uskonnollinen toimijuus voi olla myös korkeamman tavoitteen tai voiman periaatteiden mukaan elämistä (Mahmood 2005, 2–3).²²

Uskonnoilla on ehdottomasti ja todistetusti valtaa rajata ihmisten toimijuutta, mutta uskonnollinen toimijuus myös mahdollistaa rajanvetoja ylittäviä, luovia ja jopa uusia toimijuuden muotoja (Singh 2015, 664). Singh toteaa, että jos uskonnollinen ja ei-autonominen toimijuus mielletään yhdeksi subjektiivisuuden muodoksi, se korvaa vallalla olevan käsityksen riippumattomasta yksilön toimijuudesta avaten tilaa erilaisilla tavoilla riippuvuussuhteisille yksilön toimijuuden muodoille. Tämä johtaa moninaisempaan subjektiiviteetin muotojen ymmärtämiseen, jossa yhtenä ulottuvuutena on inhimillisten subjektien ja ei-inhimillisten subjektien välinen vuorovaikutus tai keskinäinen riippuvuus. (Singh 2015.) Rosi Braidotti laajentaa tätä näkökulmaa esittämällä, että subjekteihin ja niiden positiioihin eivät vaikuta enää vain inhimilliset toiset vaan myös toimijat ja voimat, jotka ovat ei-inhimillisiä (Braidotti 2008). Tällöin esimerkiksi omassa tutkimuksessani uskonnollisen toimijuuden käsite tulee tarkastelluksi sekä autonomisen että ei-autonomisen ulottuvuuden määrittelemänä. Seurakunnassa toimijuus ei ole siis vain ihmisten välisten valtasuhteiden määrittelemää, vaan mukana on miltei aina ei-inhimillinen, transsendentti voima. Tällä transsendentilla voimalla on mahdollisuus laajentaa yksilöiden toimijuutta riippumatta heihin liitetyistä oletuksista tai kategorisaatioista.

Vastaavaa toimijuutta vahvistavaa viestiä kantavat ne kaikki tilaisuudet, joissa esimerkiksi naisilla on näkyvä rooli tilaisuuden sisällön tuottamisessa. Rajattua toimijuutta on mahdollista seurakuntakontekstissa laajentaa hengellisen substanssin avulla. Hengellisellä substanssilla viitataan sellaiseen uskonnolliseen ja hengelliseen resurssiin, joka useimmiten laajentaa yksilön toimijuutta. Tämä resurssi voi olla esimerkiksi teologinen koulutus tai muu teologinen osaaminen, vakiintunut asema seurakunta-aktiivina/vapaaehtoisena tai yksilön saamat armolahjat. Kyse on eräänlaisesta uskonnollisen asiantuntijuuden muodostumisesta, joka antaa kantajal-

²² Mahmoodin mukaan poststrukturealistiset feministiset teoriat ymmärtävät yksilön normatiivisena ja poliittisena toimijana, jonka toimijuus käsitteellistetään dikotomisesti alistumisen ja vastaan asettumisen jaottelun mukaan. Siten sellaiset toimijuuden muodot, jotka eettisiltä tai poliittisilta ulottuvuuksiltaan eivät asetu luontevasti tämän dikotomian muodostaman logiikan kehykseen, tulevat ohitetuiksi. (Mahmood 2005, 14.) Rosi Braidotti (2008) huomauttaa, että tämä lähestymistapa luo kaksoishaasteen, jossa subjektiivisuus linkitetään uskonnolliseen toimijuuteen sekä uskonnolliseen autonomiaan ja samalla irrotetaan nämä negatiiviseksi määrittelystä kriitistä ja ristiriitaisten positioiden tiedostamisesta.

leen sekä arvovaltaa että valtaa yhteisössä. Täten kaikki intersektioissa olevat yksilöihin liitettävät oletukset eivät ole valmiiksi luokiteltuna alistaiseen asemaan, vaan uskonnollisissa yhteisöissä toimijuuteen liitettävät hengelliset ulottuvuudet voivat parhaimmillaan vapauttaa yksilöitä toimimaan muiden, usein tiukkojen, rajausten yli ja ulkopuolella (Singh 2015, 664).

Kirkon omissa painotuksissa seurakuntalaisten toimijuus ja osallistaminen määritellään kirkon keskeiseksi tavoitteeksi. Toimijuus ja osallistaminen nähdään laajemmissa mietinnöissä sellaisena tekijänä, joka sitouttaa seurakuntalaiset tiiviisti osaksi evankelis-luterilaista kirkkoa, mutta sillä katsotaan olevan myös sellaisia ominaisuuksia, jotka kääntävät kirkon laskevat jäsenmäärät nousuun. Kirkko pyrkii viestimään voimakkaasti antidiskriminatorista kuvaa, jossa kaikki ovat tervetulleita ja kaikilla on mahdollisuus osallistua rakentamaan seurakuntaa sellaiseksi kuin se itselle on hyvä. Samalla kirkko antaa suhteellisen vapaat kädet seurakunnille suunnitella ja toteuttaa työtään. Kirkon strategiat puhuvat hyvin määrittelemättömästi kohtaamisesta ja osallistamisesta sekä kokemuksellisuudesta. Nämä joustavasti määritellyt käsitteet tulevat seurakunnissa tulkituiksi hyvinkin erilaisten uskonnäkemyksen ohjaamina. Siinä missä kokemuksellisuus ja kohtaminen saattavat yhtäällä tarkoittaa sateenkaarimessua, voivat ne toisaalla tarkoittaa karismaattisuutta ja konservatiivisten sukupuoli- ja seksuaalisuusnormien ylläpitämistä. Kirkon piirissä puhutaan siitä, miten luterilaisuus sallii variaation. Laajalti katsottuna näin on, mutta mitä lähemmäs mennään ruohonjuuritasoa ja seurakuntalaisten kanssa tehtävää työtä, sitä tiukemmiksi kategoriat menevät ja sitä konfliktiherkempää erilaisten uskonnäkemyksen, ja myös kirkkonäkemyksen, välinen vuorovaikutus on. Sitä tärkeämmäksi muuttuu myös se, kenellä on valtaa, miten sitä jaetaan, millaiset ominaisuudet tulevat tuetuiksi ja millaiset ominaisuudet pyritään pitämään syrjässä. Tämä puolestaan johtaa siihen, että seurakunnissa teologisten näkemysten puhdasoppisuus korostuu. Tällöin yksilöiden toimijuus ei olekaan kaikille sama.

Hegemoninen diskurssi naisten ja miesten eroista ja toisiaan täydentävistä luonteista osana Jumalan luomisjärjestystä on tietenkin ymmärrettävä kristillisessä kontekstissa. Samalla kristillisyyden ytimessä oleva viesti siitä, että jokainen on yhdenvertainen Jumalan edessä, rajautuu ja tarkentuu seurakunnassa ja myös instituution teksteissä monisyisemmin. Judith Butler toteaa kirjassaan *Hankala sukupuoli* (2006) seuraavasti:

Käsitys sukupuolesta materiaana tai kulttuurisen merkitseminen välineenä on kuitenkin itse diskursiivinen muodostelma, joka toimii luonnollistettuna perustana luonto/kulttuuri-erottelulle ja tuon erottelun tukemille alistuksen strategioille. [...] Tätä erottelua rakentava ja ylläpitävä sukupuolen politiikka kätkeytyy tehokkaasti luonnon diskursiiviseen tuottamiseen ja ajatukseen luonnollisesta sukupuolesta kulttuurin kyseenalaistamattomana perustana. (Butler 2006, 96.)

Vaikka kaikki sosiaaliset jaottelut jakavat tiettyjä samankaltaisia ominaisuuksia ja rakentuvat ja sekoittuvat toisiinsa, on olennaista myös huomata, että ne eivät ole redusoitavissa toisiinsa. Samaan aikaan on keskeistä muistaa, että näiden jaotteluiden ontologinen perusta on autonomia ja jokainen niistä priorisoi eri sosiaalisten suhteiden muodostumisen alueita (Anthias ja Yuval-Davis 1983; 1992). Täten esimerkiksi sukupuolta ei tule ymmärtää todellisena sosiaalisena biologiana perustavana erona esimerkiksi naisten ja miesten välillä vaan diskurssina, joka yhdistyy yksilöistä muodostuvaan ryhmään, jonka sosiaalinen rooli määrittyy sukupuolen ja siihen liitettävien oletusten mukaan. Seurakunnan ja myös laajemmin instituution sisäisessä puheessa sukupuoli muodostaa hegemonisen jakolinjan, joka rajaa yksilöiden toimijuutta erilaisilla tavoilla. Naiseuteen ja myös miehisyyteen liitetään traditionaalisia ja stereotyyppisiä

määreitä, jotka ulossulkevat sellaista toimijuutta, joka ei näitä määrittelyjä täytä. Sukupuolen kanssa risteymissä ovat tilannekohtaisesti sellaiset oletukset, jotka liittyvät yksilöiden seksuaalisuuteen, etnisyyteen, ikään, uskontoon tai näiden erilaisiin yhdistelmiin.

Catherine A. MacKinnon (2013) toteaa, että erilaiset identiteetit ja stereotyyppit voidaan käsittää eräänlaisina lopputulemina erilaisten oletusten ja määrittelyjen limittymisestä. Täten identiteetit tai stereotyyppit eivät varsinaisesti määrittele hierarkioita, vaan prosessi on monimutkaisempi. Hierarkiat ja rakenteet eivät muodostu sellaisiksi millaisia ne ovat siksi, että eri toimijoilla on erilaisia ominaisuuksia, jotka määrittelevät heidän toimijuutensa mahdollisuudet. Valtarakenteet itsessään tuottavat spesifejä positioita, joihin yksilöt asemoidaan näihin yksilöihin liitettyjen (tai oletettujen) ominaisuuksien perusteella. Jos esimerkiksi seksuaalivähemmistöistä puhutaan häivyttäen ja toiseuttaen, ei myöskään luoda toimijuutta heteromatriisin ulkopuolella. Jos puhutaan naisista tai miehistä tietynlaisin, luonnollistetuin ja biologisesti perustelluin ominaisuuksin varustettuina, ei avata toimijuutta näiden oletettujen ominaisuuksien ulkopuolelle. Nämä rajanvedot voi ylittää silloin, kun hengellinen substanssi tai resurssi antaa yksilölle laajemmat mahdollisuudet toimijuuteen.

Lähteet ja kirjallisuus

Aineisto

Kenttäpäiväkirjat

HKPK2012 – Henkilökohtainen kenttäpäiväkirja vuodelta 2012. Arkistoitu kirjoittajan henkilökohtaiseen arkistoon.

HKPK 2013 – Henkilökohtainen kenttäpäiväkirja vuodelta 2013. Arkistoitu kirjoittajan henkilökohtaiseen arkistoon.

HKPK2014 – Henkilökohtainen kenttäpäiväkirja vuodelta 2014. Arkistoitu kirjoittajan henkilökohtaiseen arkistoon.

Haastattelut

TKU/A/20/34 Seurakunnan työntekijän haastattelu 28.06.2012. Haastattelija Anna Haapalainen. Haastattelu arkistoitu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon.

TKU/A/20/38 Seurakunnan työntekijän haastattelu 30.11.2012. Haastattelija Anna Haapalainen. Haastattelu arkistoitu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon.

TKU/A/20/35 Seurakunnan työntekijän haastattelu 20.11.2012. Haastattelija Anna Haapalainen. Haastattelu arkistoitu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon.

TKU/A/20/41 Seurakunnan työntekijän haastattelu 28.2.2013. Haastattelija Anna Haapalainen. Haastattelu arkistoitu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon.

TKU/A/20/42 Seurakunnan työntekijän haastattelu 15.3.2013. Haastattelija Anna Haapalainen. Haastattelu arkistoitu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon.

TKU/A/20/43 Seurakunnan työntekijän haastattelu 14.6.2013. Haastattelija Anna Haapalainen. Haastattelu arkistoitu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon.

TKU/A/20/44 Seurakunnan työntekijän haastattelu 12.9.2013. Haastattelija Anna Haapalainen. Haastattelu arkistoitu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon.

TKU/A/20/46 Seurakunnan työntekijän haastattelu 10.10.2013. Haastattelija Anna Haapalainen. Haastattelu arkistoitu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisut

Kallatsa, Laura & Jouko Kiiski

Vihkiäkö vai ei? Suomen evankelis-luterilaisen kirkon pappien käsitykset samaa sukupuolta olevien oikeudesta kirkolliseen avioliittoon. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 60. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. <https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Vihkiäkö+vai+ei/0df91547-ea1f-7432-2b27-f78524753c29> [Tarkistettu 2.12.2020].

KRP

2009 *Kirkko ja rekisteröidyt parisuhteet*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 14.9.2005 asettaman työryhmän mietintö. Suomen EV.-LUT. Kirkon Keskushallinto Sarja B 2009:1.

KRP

2007 *Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:10. Helsinki: Kirkkohallitus. https://evl.fi/documents/1327140/38205336/kirkon_strategia_2015_mietinto.pdf/5f5b2de0-14aa-77a0-d314-ac53568ab03e [Tarkistettu 30.11.2020].

KRP

2009 *Meidän kirkko. Ykseyttä etsivä yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ekumeeninen strategia vuoteen 2015*. Hyväksytty kirkon ulkoasiain neuvostossa 26.1.2009. Helsinki: Kirkkohallitus. <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/1093> [Tarkistettu 30.11.2020].

Palmu Harri, Hanna Salomäki, Kimmo Ketola & Kati Niemelä

2012 *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: KTK.

Björkstrand, Gustav, Mikko Heikka, Voitto Huotari, Eero Huovinen, Jukka Paarma, Simo Peura, Juha Pihkala & Samuel Salmi

2008. *Rakkauden lahja. Piispojen puheenvuoro perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta*. Helsinki: Kirjapaja. https://evl.fi/documents/1327140/36333525/Rakkauden_lahja_piispojen_puheenvuoro_2008/520a9e43-73d9-8647-311b-ad9302bc3cbf [Tarkistettu 30.11.2020].

MKOY 2007

Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Suomen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto, Sarja C 2007:10 (Helsinki, Kirkkohallitus), Online: https://evl.fi/documents/1327140/38205336/kirkon_strategia_2015_mietinto.pdf/5f5b2de0-14aa-77a0-d314-ac53568ab03e [Viitattu 30.6.2020].

PKPL 2001

Piispojen kannanotto parisuhdelakiin. Online: <https://evl.fi/documents/1327140/36333501/Piispoilta+kannanotto+parisuhdelakiin.pdf/738352f1-de5c-5e7e-c4de-1548b1c9027a> [Viitattu 2.7.2020].

Seurakunnan painamat materiaalit

MM2013

Kevät 2013, Mahdollisuus muutokseen -lehtinen. Seurakunnan omat materiaalit.

Muut painetut materiaalit

Elämäsi muutos on mahdollinen 2013. Mahdollisuus muutokseen. Kerava: Medialähetysjärjestö IRR-TV.

Lepojärvi, Jason

2012. *Ruumis Jumalan kuvana: Johdatus Johannes Paavali II:n ruumiin teologiaan*. Helsinki: Katolinen tiedotuskeskus.

Sanomalehtiaineistot

TS 11.05.2013

Rippikoululaiset saivat jyrkän vanhoillisen seksioppaan: Nuorisotyön esimies tuomitsee vihkon. Toimittaja Raisa Korkki, Kotimaa, Turun Sanomat 11.5.2013.

TS 15.05.2013A

Tosi rakkautta ja teinityötä. Kirjoittaja Ari Vehosmaa, Mielipteet, Turun Sanomat 15.5.2013.

TS 15.05.2013B

Kirkon valittava kirjansa. Kirjoittaja Pasi Jaakkola, Mielipteet, Turun Sanomat 15.05.2013.

Ruokanen, Miikka & Reijo Telaranta

2010 Uskontunnustus ja moderni maailmankuva. Reijo Telarannan toimittama artikkeli perustuu professori Miikka Ruokasen Lapuan hiippakunnan synodaalikokouksessa 29.9.2010 pitämään puheeseen. *Kädenojennus*, 2010(3). 9–11. <https://docplayer.fi/136422-Kadenojennus-hengen-uudistus-kirkossamme-ry-n-jasenlehti-3-2010-tassa-lehdessa-mm-miikka-ruokanen-uskontunnustus-ja-moderni-maailmankuva.html> [Tarkistettu 30.11.2020].

Internetaineistot

Ajankohtainen kakkonen – Homoilta 2010 <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2010/10/19/ajankohtaisen-kakkosen-homoillat> [Viitattu 15.7.2020.]

KN

KokoNaiseus – Mitä on elää kokonaista naisen elämää Jumalan kanssa? Tapahtumailmoitukset, Kirkko ja me, nro 9, 25.10.2012. Online: <https://docplayer.fi/5286982-Elaman-ja-kuoleman-raja.html> [Viitattu 30.6.2020].

MMEM

Mahdollisuus muutokseen – Elämäsi mahdollisuus. © 2020 Mahdollisuus muutokseen -kotisivut, [Online] <http://www.mahdollisuus.fi>. [Viitattu 14.11.2020.]

Ruokanen, Miikka

2017 *Ehdotus yhteyden säilyttämiseksi*. Verkkoessee, Kotimaa24-sivusto. <https://www.kotimaa24.fi/blogit/miikka-ruokanen-ehdotus-ykseyden-sailyttamiseksi/comment-page-1/> [Tarkistettu 30.11.2020].

YLEMSA

"10 vuotta sitten Marja-Sisko Aalto ajettiin pois kotikaupungistaan – nyt ihmiset tulevat pyytämään sukupuolensa korjanneelta kirkkoherralta anteeksi". Yle-uutiset, 1.3.2020, toimittaja Petri Kivimäki. <https://yle.fi/uutiset/3-11228614> [Tarkistettu 30.11.2020].

Kirjallisuus

Anthias, Floya

2002 *Beyond Feminism and Multiculturalism: Locating Difference and the Politics of Location*. *Women's Studies International Forum* 25(3): 275–86. [https://doi.org/10.1016/S0277-5395\(02\)00259-5](https://doi.org/10.1016/S0277-5395(02)00259-5)

Antikainen, Marjo-Riitta, Päivi Salmesvuori & Minna Ahola (toim.)

2002 *Eevan tie alttarille: Nainen kirkon historiassa*. Helsinki: Edita.

Audas, Emma

2020 *Det heliga äktenskapet*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Audas, Emma

2017 *Vad vi tror oss veta: En analys av de bakomliggande argumenten för och emot vigsel av samkönade par i Evangelisk-Lutherska Kyrkan i Finland*. – Maarit Hytönen (toim.), *Perhe ja avioliitto muutoksessa*, 103–125. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. <https://evl.fi/documents/1327140/45652999/Audas+Vad+vi+tror+oss+veta/e83120cd-e1ea-1857-9ef6-dc3dffa571ce> [Tarkistettu 30.11.2020].

Berger, Peter I. & Thomas Luckmann

1966 *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.

Bilge, Sirma

2010 *Beyond subordination vs. resistance: An intersectional approach to the agency of veiled Muslim women*. *Journal of Intercultural Studies* 31(1): 9–28. https://www.researchgate.net/publication/233059219_Beyond_Subordination_vs_Resistance_An_Intersectional_Approach_to_the_Agency_of_Veiled_Muslim_Women [Tarkistettu 30.11.2020]. <https://doi.org/10.1080/07256860903477662>

Bracke, Sarah

2003 *Author(iz)ing agency: Feminist scholars making sense of women's involvement in religious "fundamentalist" movements*. *European Journal of Women's Studies* 10(3): 335–46. <https://doi.org/10.1177/1350506803010003006>

Bracke, Sarah

2008 Conjugating the modern/religious, conceptualizing female religious agency: Contours of a “post-secular” conjuncture. *Theory, Culture & Society* 25(6): 51–67.

<https://doi.org/10.1177/0263276408095544>

Brah, Avtar

1996 *Cartographies of Diaspora*. London: Routledge.

Brah, Avtar and Ann Phoenix

2004 Ain't I a Woman? Revisiting Intersectionality. *Journal of International Women's Studies* 5(3): 75–86. https://www.researchgate.net/publication/228698804_Ain%27t_IA_Woman_Revisiting_Intersectionality [Tarkistettu 30.11.2020].

Braidotti, Rosi

2008 In spite of the times: The postsecular turn in feminism. *Theory, Culture & Society* 25(6): 1–24.

<https://doi.org/10.1177/0263276408095542>

Bucar, Elizabeth M.

2010 Dianomy: Understanding religious women's moral agency as creative conformity. *Journal of the American Academy of Religion* 78(3): 662–86.

<https://doi.org/10.1093/jaarel/lfq021>

Burke, Kelsy C.

2012 Women's agency in gender-traditional religions: A review of four approaches. *Sociology Compass* 6(2): 122–33.

<https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2011.00439.x>

Butler, Judith

2006 *Hankala sukupuoli: Feminismi ja identiteetin kumous*. Alkuteos: Gender Trouble. Feminism, and the Subversion of Identity (1990), Leena-Maija Rossi & Tuija Pulkkinen (suom.). Helsinki: Gaudeamus.

Brown, Stephen Gilbert & Sidney I. Dobrin

2004 Introduction. – Stephen Gilbert Brown & Sidney I. Dobrin (toim.), *Ethnography Unbound: From Theory Shock to Critical Praxis*, 1–10. New York: State University of New York Press.

Cho, Sumi, Kimberlé Williams Crenshaw & Leslie McCall

2013 Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis. *Signs* 38(4): 785–810. <http://www.jstor.com/stable/10.1086/669608> [Tarkistettu 30.11.2020].

<https://doi.org/10.1086/669608>

Collins, Patricia Hill

2000 *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. New York: Routledge.

Chun, Jennifer Jihye, George Lipsitz & Young Shin

2013 Intersectionality as a Social Movement Strategy: Asian Immigrant Women Advocates. *Signs* 38(4): 917–940.

<https://doi.org/10.1086/669575>

Crenshaw, Kimberlé

1989 Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics, *University of Chicago Legal Forum*: 138–67. <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=uclf> [Tarkistettu 30.11.2020].

Crenshaw, Kimberlé

1991 Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review* 43(6): 1241–1299. <https://www.jstor.org/stable/1229039> [Tarkistettu 30.11.2020].

<https://doi.org/10.2307/1229039>

Day Abby

2017 *The Religious Lives of Older Laywomen: The Last Active Anglican Generation*. Oxford: Oxford University Press.

<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198739586.001.0001>

Day, Abby

2011 *Believing in Belonging: Belief and Social Identity in the Modern World*. Oxford: Oxford University Press.

<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199577873.001.0001>

Essed, Philomena

2001 *Towards a Methodology to Identify Continuing Forms of Everyday Discrimination*. [Online] www.un.org/womenwatch/daw/csw/essed45.html [Tarkistettu 30.11.2020].

Essed, Philomena

1991 *Understanding Everyday Racism: An Interdisciplinary Theory*. Newbury Park, CA: Sage.

<https://doi.org/10.4135/9781483345239>

Foucault, Michel

2002 (1969) *Archaeology of Knowledge*. London: Routledge.

Haapalainen, Anna

2015 An emerging trend of charismatic religiosity in the Evangelical Lutheran Church of Finland. *Approaching Religion* 5(1): 98–113.

<https://doi.org/10.30664/ar.67568>

Haapalainen, Anna

2016 Spiritual senses as a resource. *Temenos* 52(2): 289–311. <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt1hhfnmg> [Tarkistettu 30.11.2020].

<https://doi.org/10.33356/temenos.60308>

Harding, Sandra

1997 Comment on Hekman's Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited: Whose Standpoint Needs the Regimes of Truth and Reality? *Signs* 22(2): 382–391.

<https://doi.org/10.1086/495163>

Harding, Sandra

1991 *Whose Science? Whose Knowledge?* Ithaca, NY: Cornell University Press.

<https://www.jstor.org/stable/3175279> [Tarkistettu 30.11.2020].

Hutchings, Tim & Joanne McKenzie (toim.)

2016 *Materiality and the Study of Religion: The Stuff of the Sacred*. Theology and Religion in Interdisciplinary Perspective Series in Association with the BSA Sociology of Religion Study Group. London: Taylor & Francis.

<https://doi.org/10.4324/9781315604787>

Hytönen, Maarit

2016 Kristillisen perinteen välittyminen. – Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti, Salmi-
nen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa (toim.), *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilai-
nen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*, Kirkon tutkimuskeskuksen
julkaisuja 125. 110–145. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. [https://evl.fi/docu-
ments/1327140/47692525/Kirkon+nelivuotiskertomus+II+osa+Osallistuva+luterilai-
suus+netti.pdf/3dcadd52-154c-8693-2eb7-0920fe6a99b5](https://evl.fi/documents/1327140/47692525/Kirkon+nelivuotiskertomus+II+osa+Osallistuva+luterilai-
suus+netti.pdf/3dcadd52-154c-8693-2eb7-0920fe6a99b5) [Tarkistettu 30.11.2020].

Ketola, Kimmo

2016 Luterilainen usko nykyajan Suomessa. – Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti, Sal-
minen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa (toim.), *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luteri-
lainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*, Kirkon tutkimuskeskuk-
sen julkaisuja 125. 47–87. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. [https://evl.fi/docu-
ments/1327140/47692525/Kirkon+nelivuotiskertomus+II+osa+Osallistuva+luterilai-
suus+netti.pdf/3dcadd52-154c-8693-2eb7-0920fe6a99b5](https://evl.fi/documents/1327140/47692525/Kirkon+nelivuotiskertomus+II+osa+Osallistuva+luterilai-
suus+netti.pdf/3dcadd52-154c-8693-2eb7-0920fe6a99b5) [Tarkistettu 30.11.2020].

Komulainen, Jyri

2017 Sakramentaalinen seksi? Uskontojen käsityksiä seksuaalisuudesta ja avioliitosta. – Maarit
Hytönen (toim.) *Perhe ja avioliitto muutoksessa*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 127. 36–
61. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. [https://evl.fi/docu-
ments/1327140/45652999/Jyri+Ko-
mulainen+Sakramentaalinen+seksi+Uskontojen+käsityksiä+seksuaalisuudesta+ja+aviolii-
tosta.pdf/b4600834-931f-ac14-1426-4adf5d6fa7e0](https://evl.fi/documents/1327140/45652999/Jyri+Ko-
mulainen+Sakramentaalinen+seksi+Uskontojen+käsityksiä+seksuaalisuudesta+ja+aviolii-
tosta.pdf/b4600834-931f-ac14-1426-4adf5d6fa7e0) [Tarkistettu 30.11.2020].

Korteweg, Anna C

2008 The Sharia debate in Ontario: Gender, Islam, and representations of Muslim women's
agency. *Gender & Society* 22(4): 434–54. <https://www.jstor.org/stable/27821662> [Tarkistettu
30.11.2020].

<https://doi.org/10.1177/0891243208319768>

Kääriäinen, Kimmo, Kati Niemelä & Kimmo Ketola

2005 *Religion in Finland: Decline, Change and Transformation of Finnish Religiosity*. Tampere:
Kirkon tutkimuskeskus.

Mahmood, Saba

2005 *Politics of piety: The Islamic revival and the feminist subject*. Princeton: Princeton University Press.

McCall, Leslie

2005 The Complexity of Intersectionality. *Signs* 30(3): 1771–1800.
<http://www.jstor.org/stable/10.1086/426800> [Viitattu 8.11.2016].
<https://doi.org/10.1086/426800>

MacKinnon, Catharine A.

2013 Intersectionality as Method: A Note. *Signs* 38(4): 1019–1030.
<https://www.jstor.org/stable/10.1086/669570> [Viitattu 20.7.2020].
<https://doi.org/10.1086/669570>

Meyer, Birgit

2011. Religious sensations. Media, aesthetics, and the study of contemporary religion. In *Religion, Media and Culture: A Reader*, edited by Gordon Lynch, et al., London: Routledge.

Meyer, Birgit

2006 *Religious Sensations. Why Media, Aesthetics and Power Matter in the Study of Contemporary Religion*. Amsterdam: Vrije Universiteit. https://www.researchgate.net/publication/241889837_Religious_Sensations_Why_Media_Aesthetics_and_Power_Matter_in_the_Study_of_Contemporary_Religion [Tarkistettu 30.11.2020].

Moberg, Jessica & Jane Skjoldli

2018 *Charismatic Christianity in Finland, Norway, and Sweden: Case Studies in Historical and Contemporary Development*, Palgrave Studies in New Religions and Alternative Spiritualities. New York: Springer. <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-69614-0> [Tarkistettu 30.11.2020].

Moberg, Jessica

2018 Sharing and Holy Hugs: The Birth and Development of Intimization in Charismatic Stockholm. – Jessica Moberg, Jane Skjoldli (toim.), *Charismatic Christianity in Finland, Norway, and Sweden: Case Studies in Historical and Contemporary Developments*. Palgrave Studies in New Religions and Alternative Spiritualities. 187–212. New York: Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-319-69614-0_8 [Tarkistettu 30.11.2020].
https://doi.org/10.1007/978-3-319-69614-0_8

Lykke, Nina

2011 Intersectional Analysis: Black Box or Useful Critical Feminist Thinking Technology. – Helma Lutz, Maria Teresa Herrera-Vivar ja Linda Supik (toim.), *Framing Intersectionality: Debates on a Multi-Faceted Concept in Gender Studies*. 195–207. Brookfield: Taylor & Francis Group.

Lykke, Nina

2010 *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. London: Taylor & Francis Group.

Mortensen, Peter & Geda E. Kirsch

1996 Introduction: Reflections of Methodology in Literacy Studies. – Peter Mortensen & Gesa E. Kirsch (toim.), *Ethics and Representation in Qualitative Studies in Literacy*. xix–xxxiv. Urbana: NCTE.

Salminen, Veli-Matti

2016 Kirkon auttamistyö yhteiskunnallisena osallistumisena. – Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti, Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa, *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*, Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. 146–171. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. <https://evl.fi/documents/1327140/47692525/Kirkon+nelivuotiskertomus+II+osa+Osallistuva+luterilaisuus+netti.pdf/3dcadd52-154c-8693-2eb7-0920fe6a99b5> [Tarkistettu 30.11.2020].

Salomäki, Hanna

2004. *Tosi rakkaus odottaa: Seksuaalieettinen nuortenliike Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino.

Shaikh, Khanum

2013. Gender, religious agency, and the subject of Al-Huda International. *Meridians: Feminism, Race, Transnationalism* 11(2): 62–90. <https://www.jstor.org/stable/10.2979/meridians.11.2.62> [Tarkistettu 30.11.2020].
<https://doi.org/10.2979/meridians.11.2.62>

Singh, Jakeet

2015. Religious Agency and the Limits of Intersectionality. *Hypatia* 30(4): 657–674.
<https://doi.org/10.1111/hypa.12182>

Utriainen, Terhi

2016 Desire for Enchanted Bodies: The Case of Women Engaging in Angel Spirituality. – Gemzöe L., Keinänen ML., Maddrell A. (toim.), *Contemporary Encounters in Gender and Religion*, 175–193. London: Palgrave Macmillan.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-42598-6_8

Utriainen, Terhi, Päivi Salmesvuori & Helena Kupari

2014 Introduction. – Terhi Utriainen & Päivi Salmesvuori (toim.), *Finnish Women Making Religion: Between Ancestors and Angels*. 1–17. New York: Palgrave Macmillan.
https://doi.org/10.1057/9781137383471_1

Yuval-Davis, Nira

2006 Intersectionality and Feminist Politics. *European Journal of Women's Studies* 13(3): 193–209. [Online]
<https://doi.org/10.1177/1350506806065752>

Zion-Waldoks, Tanya

2015 Politics of devoted resistance: Agency, feminism, and religion among Orthodox Agunah activists in Israel. *Gender & Society* 29(1): 73–97.
<https://doi.org/10.1177/0891243214549353>